

PAULINA ŁAWNICZAK

University of Nottingham

SEKRETARIAT STANU KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO (1807–1813)

Słowa kluczowe: Księstwo Warszawskie, Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, kancelaria akt czynności, Fryderyk August

Key words: Duchy of Warsaw, Secretariat of State of the Duchy of Warsaw

Abstract

Urząd ministra sekretarza stanu Księstwa Warszawskiego powstał na mocy konstytucji z lipca 1807 roku. Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego stanowił aparat pomocniczy ministra sekretarza stanu, a jego główną siedzibą, wynikającą z obowiązków urzędnika, było Drezno. Zatem cezura czasowa funkcjonowania Sekretariatu Stanu to lata 1807–1813. Głównym wyznacznikiem zadań, wykonywanych w Sekretariacie Stanu, były zadania, wynikające z obowiązków ministra sekretarza stanu. Tym obowiązkom podporządkowano system pracy kancelarii. Jakość wykonywanych zadań przy ich nadmiarze pozostawiała czasem wiele do życzenia. Jakkolwiek, Sekretariat Stanu stanowił jedyną drogę dla obywateli do skontaktowania się z monarchą. Gabinet Stanisława Augusta miał wspólne elementy z gabinetem saskim, a Sekretariat Stanu był kancelarią przy saskim królu. Zatem w przypadku tej kancelarii królewskiej możemy spodziewać się raczej kontynuacji wcześniejszych zwyczajów niż wprowadzenia nowej formy akt spraw, charakterystycznej dla XIX wieku. Argumentem przemawiającym za zastosowaniem w Sekretariacie Stanu znanych już rozwiązań, jest także fakt, że król saski był niechętny gwałtownym zmianom. Choć w Księstwie Warszaw-

skim wprowadzano nowoczesne rozwiązania ustrojowe i kancelaryjne, to jednak Królestwo Saksonii było w tym okresie bardziej zachowawcze. Fryderyk August ostrożnie podchodził do przeprowadzanych w Księstwie reform i nie zamierzał w krótkim czasie przenosić ich na grunt saski. Mogło to także powodować sceptyczne podejście do nowoczesnej kancelarii akt spraw. Sekretariat Stanu został urządzony ogólnie według rozwiązań XVIII-wiecznych, z uwzględnieniem potrzeb kancelarii do spraw Księstwa Warszawskiego. Unowocześnienie polskiej kancelarii królewskiej, za jaką należy uznać Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, w tym przypadku stanowiły rozbudowane pomoce ewidencyjne. W kancelarii stanisławowskiej dopiero zaczynano wprowadzać dzienniki korespondencyjne ogólne. Akt królewski we wszystkich egzemplarzach: oryginał w archiwum, wpis w protokole sekretariatu stanu i kopia urzędowa, czyli wypis z protokołu sekretariatu stanu, powinien zawsze być zgodny co do treści. Według prawa odpowiadał za to minister sekretarz stanu. Niestety, przeglądając protokoły posiedzeń Rady Stanu, dowiadujemy się o uchybieniach w tym zakresie.

Aby móc uprawiać „naukę o akcie”, należy na pierwszym etapie badań poznać ustrój i uwarunkowania polityczne państwa, w którym ten akt powstał¹. W 1807 roku na ziemiach polskich wprowadzone zostały francuskie modele kancelaryjne (np. układ chronologiczny akt), administracyjne (np. podział administracyjny) i prawne (np. konstytucja księstwa)². Stanowisko państwowe Secrétaire d'Etat ukształtowało się we Francji w XVI wieku³. W XVIII wieku sekretarz stanu nadzorował kancelarię królewską, kontrasygnował dekry i edykty królewskie⁴. Jednakże w tym okresie w Saksonii również spotykamy się już ze stanowiskiem „ministra stanu” albo „sekretarza stanu”, a jego obowiązki są porównywalne z obowiązkami francuskiego odpowied-

---

¹ T. Grygier, *H. O. Meisner, Urkunden Und Aktenlehre der Neuzeit, Leipzig 1952*, „Archeion”, t. 25, 1956, s. 386.

² W. Rostocki, *Z badań porównawczych nad ustrojem administracyjnym Księstwa Warszawskiego i Francji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. XIII, 1961, s. 120–124. Przykładem zastosowania modelu francuskiego jest Ministerstwo Wojny. Tamże.

³ *Sekretarz stanu*, [w:] Wielka Encyklopedia PWN, t. 24, Warszawa 2004, s. 496. Sekretariat Stanu. [on-line] Dostęp na World Wide Web (2 IV 2009 r.): http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg-st_12101998_profile_pl.htm.

⁴ Secrétaire d'Etat. [on-line] Dostęp na World Wide Web (2 IV 2009 r.): [http://fr.wikipedia.org/wiki/Secr%C3%A9taire_d%27%C3%89tat_\(Ancien_R%C3%A9gime\)#Historique](http://fr.wikipedia.org/wiki/Secr%C3%A9taire_d%27%C3%89tat_(Ancien_R%C3%A9gime)#Historique).

nika⁵. Według Rostockiego, w kancelariach Księstwa Warszawskiego spotykamy mniejsze lub większe wpływy stanisławowskie⁶. Kancelarie organów administracji terytorialnej stosują wybrane pomoce kancelaryjne z okresu stanisławowskiego (np. dziennik główny). Pomimo wyżej wspomnianej różnorodności wpływów z czasem w większości kancelarii Księstwa wprowadzony zostaje pruski rzeczowy układ akt⁷. Zatem jak przedstawiała się sytuacja Sekretariatu Stanu Księstwa Warszawskiego?

Urząd ministra sekretarza stanu Księstwa Warszawskiego powstał na mocy konstytucji z lipca 1807 roku. W październiku 1807 roku sześciu ministrów Księstwa Warszawskiego, w tym także minister sekretarz stanu, Stanisław Breza, złożyło przysięgę wierności Fryderykowi Augustowi. Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego stanowił aparat pomocniczy ministra sekretarza stanu, a jego główną siedzibą, wynikającą z obowiązków urzędnika, było Drezno. Pierwszy dekret królewski wydany został pod datą 29 października 1807 roku⁸. Dnia 26 grudnia 1807 roku Fryderyk August wystawił pierwszy dekret, dotyczący ministra sekretarza stanu i jego kancelarii⁹. Ze względu na zagrożenie wojną, w maju 1812 roku książę warszawski przekazał swoje uprawnienia Radzie Ministrów, która mogła teraz wydawać dekrety w imieniu władcy. Decyzja ta miała wpłynąć także na pracę Sekretariatu Stanu. Ostatni akt, według sumariusza dekretów królewskich, wydany został przez Fryderyka Augusta dnia 20 sierpnia 1813 roku¹⁰. Zatem cezura czasowa funkcjonowania Sekretariatu Stanu, uznana także przez Kazimierza Konarskiego¹¹, to lata 1807–1813.

---

⁵ W. Hahlweg, *Die Grundzuge der Verfassung des Sächsischen Geheimen Kabinetts 1763–1831*, „Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft”, Bd. 103, 1943, s. 35.

⁶ W. Rostocki, *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867 r.)*, Warszawa 1964, s. 103.

⁷ Tenże, *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867 r.)*, Warszawa 1964, s. 104. Charakterystyka akt spraw: tamże, s. 62–66.

⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej cyt.: AGAD), Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego (dalej cyt.: SSKW), sygn. 15.

⁹ Tamże, sygn. 15, s. 60.

¹⁰ Tamże, sygn. 9.

¹¹ K. Konarski, *Archiwum Akt Dawnych w Warszawie*, [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł*, t. 2, Warszawa 1956, s. 121.

Pierwsze źródło, dotyczące zadań ministra sekretarza stanu, to dość ogólny projekt ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego z 1807 roku¹², o który został poproszony podczas posiedzenia Rady Stanu¹³. Feliks Łubieński, układając zadania ministra sekretarza stanu, dążył do tego, aby oryginały wszystkich praw, stanowionych przez króla i rząd, znajdowały się w stolicy Polaków – Warszawie. Można uznać, że chciał w ten sposób ożywić wśród rodaków poczucie ponownego posiadania własnego państwa. W swoim pamiętniku Łubieński opisuje spotkanie z cesarzem Francuzów z końca 1806 roku. Napoleon unikał wówczas użycia słów „Polska” i „Polacy”, zwracając się do deputowanych per Warszawiacy¹⁴. Powstało Księstwo Warszawskie, nie Polskie. Władcą został monarcha saski. Pomimo dobrych stosunków polsko-saskich, rozwijających się przez kolejne unie personalne, władcą nie był Polak, a główną siedzibą monarchy było Drezno, nie Warszawa. W tych okolicznościach łatwiej zrozumieć motywację ministra sprawiedliwości, dążącego do utworzenia kompletnego zbioru i przechowywania oryginałów dokumentów królewskich na ziemiach polskich.

Po upływie tygodnia od pierwszego czytania tegoż projektu, powrócono do tematu podczas 35 sesji Rady Stanu. Tym razem każdy minister czytał projekt opisu swojej władzy i obowiązków, a minister sprawiedliwości czytał, oprócz własnego, dodatkowo projekt dotyczący ministra – naczelnika kancelarii królewskiej¹⁵. Na posiedzeniu Rady Stanu 4 marca 1808 roku, podczas dyskusji nad projektem, zdecydowano, że również *sposób ekspedycji wyroków królewskich* miał odbywać się *podług zwyczaju francuskiego*¹⁶. Zgodnie z tym postanowieniem art. 75 stanowił:

Prawa przez Nas [króla – PŁ] sankcjonowane, ministrowi sprawiedliwości do Dziennika Praw, a ustawy, dekreta, reskrypta i rozkazy nasze bądź do Rady Stanu, bądź do którego z ministrów minister sekretarz stanu, gdzie należy, przesyła

---

¹² AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (dalej cyt.: RS i RMKW), seria II, sygn. 4, s. 33–34.

¹³ *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. 1, oprac.. B. Pawłowski, cz. 1, Toruń 1960, s. 76.

¹⁴ *Pamiętniki Feliksa hr. Łubieńskiego ministra sprawiedliwości*, oprac. W. Chomentowski, Warszawa 1890, s. 175–176.

¹⁵ *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, s. 94.

¹⁶ Tamże, s. 181.

*z ostrzeżeniem, które z nich w Dzienniku Praw z woli naszej mają być publikowane*¹⁷.

Zatem odrzucono proponowane dublowanie ekspedycji dekretów z Sekretariatu Stanu do ministra sprawiedliwości i Rady Stanu. Kolejny artykuł (76) odrzucił propozycję Łubieńskiego, dotyczącą składania oryginałów dokumentów, stanowiących prawa w warszawskim archiwum, nadzorowanym przez ministra sprawiedliwości. Wszystkie oryginały wystawianych dekretów miały być przechowywane w archiwum królewskim w Dreźnie pod opieką pracowników Sekretariatu Stanu.

Ostatecznie po kilku miesiącach dyskusji nad urządzeniem ministerstw, projekt przedstawiono królowi Dnia 20 kwietnia 1808 roku Fryderyk August wydał dekret, zarządzający organy centralne, w tym także zadania ministra sekretarza stanu¹⁸.

Pierwsze wzmiankowane w dekrete zadanie ministra sekretarza stanu to podpisywanie dokumentów królewskich (art. 69). W polskim prawodawstwie zasadę nieodpowiedzialności króla poprzez obowiązek kontrasygnaty przez ministra, członka Straży Praw, wprowadziła Konstytucja 3 maja¹⁹. Jak czytamy w ustawie sejmowej, dotyczącej Straży Praw, żadna decyzja królewska, podjęta podczas jej obrad, nie mogła wejść w życie bez podpisu ministra²⁰. Kontrasygnata ministra została podtrzymana w okresie Księstwa Warszawskiego z drobną modyfikacją, uwzględniającą fakt, iż król na stałe przebywał w Dreźnie, a ministrowie, z wyjątkiem jednego, w Warszawie. Artykuł 3 omawianego dekretu stanowi, że każda ustawa, czyli tylko „prawa i urzędzenia administracji publicznej”²¹, wymagają podpisu ministra wydziałowego. Marian Kallas stwierdza, że był to martwy zapis prawa, niestosowany w praktyce, ponieważ brak jest podpisów na aktach zamieszczonych w Dzienniku

---

¹⁷ Dekret księcia warszawskiego Fryderyka Augusta z 20 kwietnia 1808 r. o organizacji ministerstw (dalej: Dekret o organizacji ministerstw), [w:] *Historia ustroju i prawa w Polsce 1772/1795–1918. Wybór źródeł*, oprac. M. Kallas i M. Krzymkowski, Warszawa 2006, s. 68–74.

¹⁸ Dekret o organizacji ministerstw, s. 74.

¹⁹ M. Kallas, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, Toruń 1970, s. 86.

²⁰ *Volumina Legum: Prawa, konstytucje i przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego i wszystkich prowincji należących*, t. IX, Kraków 1889, s. 267.

²¹ M. Kallas, dz. cyt., s. 78.

Praw²². Jednak Ryszard Szawłowski, w monografii dotyczącej organów kontroli państwowej, zamieszcza reprodukcję dekretu, ustanawiającego Główną Izbę Obrachunkową (GIO), opublikowanego w Dzienniku Praw, na którym znajduje się kontrasygnata ministra sprawiedliwości²³. W tomie I Dziennika Praw znaleźć można inne przykłady podpisu ministra sprawiedliwości lub ministra spraw wewnętrznych pod publikowaną ustawą. Minister z wydziału, do którego należała realizacja postanowień ustawy, podpisując ją, odpowiadał przed królem za egzekucję. Innym przykładem, świadczącym o realizacji postanowień wzmiankowanego artykułu, jest podpis ministra sprawiedliwości Feliksa Łubińskiego, widniejący oprócz podpisu króla i ministra sekretarza stanu, na oryginalnym akcie królewskim, wydanym podczas posiedzeń sejmku w Warszawie²⁴.

Realizując postanowienia artykułu 69, Breza dodawał adnotację *przez króla minister sekretarz stanu*. Minister sekretarz stanu jednoosobowo odpowiadał przed królem i rządem za oryginalność i autentyczność podpisu królewskiego. Zdarzało się, że na oryginale dekretu nanoszone były poprawki²⁵. Minister odpowiadał za to, aby ogłaszano wersję zgodną z życzeniem władcy w momencie nanoszenia podpisu monarchy. Konieczność poświadczania podpisu królewskiego wymagała od ministra sekretarza stanu stałego przebywania przy władcy.

Kolejne zadanie ministra sekretarza stanu związane było z opieką nad pieczęcią gabinetową Fryderyka Augusta oraz przykładanie jej na wszystkie dokumenty królewskie (art. 71). Niestety nie udało się dotrzeć do dokumentu, który szczegółowo opisywał pieczęcie Fryderyka Augusta księcia warszawskiego. Opis pieczęci urzędu zamieszczono we wspomnianym wyżej dekreście o Głównej Izbie Obrachunkowej. Nie ma takiego opisu dla Sekretariatu Stanu, więc należy szukać pieczęci na zachowanych dokumentach.

Wszystkie pieczęcie państwowe okresu Księstwa Warszawskiego miały w polu herb Księstwa Warszawskiego: na tarczy dzielonej w słup, w polu prawym herb Saksonii (naprzemianlegle dziesięć czarnych i złotych pasów, na których w skos korona ruciana zielona)²⁶; w polu lewym herb Polski; tarcza

²² Tamże, s. 87.

²³ R. Szawłowski, *Najwyższe Państwowe Organy Kontroli w Polsce w XIX wieku*, Warszawa 1999, s. 136.

²⁴ AGAD, Sejm Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, sygn. 4, s. 41.

²⁵ AGAD, Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, sygn. 11, nr 597.

²⁶ Herb Saksonii był jednocześnie herbem Wettinów.

z koroną. W Sekretariacie Stanu używano trzech typów pieczęci: wielkiej stanu, gabinetowej (o dwóch średnicach) i urzędowej ministra. Odróżnienie typu pieczęci umożliwia analiza legendy, kształtu pieczęci, wielkości oraz materiału wykorzystanego do jej odciśnięcia. Analizy pieczęci dokonano w innym artykule.

ORGANIZACJA SEKRETARIATU STANU

W okresie panowania Stanisława Augusta naczelnikiem, szefem gabinetu, był mianowany dożywotnio dyrektor. Stanowił on łącznik pomiędzy królem a pracownikami kancelarii królewskiej²⁷. Wśród pracowników, podobnie jak już w czasach saskich, byli konsyliarze, których określano mianem „tajny” lub „prywatny”, dodając im znaczenia. Pełnili oni funkcje doradcze, mogli bezpośrednio kontaktować się z władcą, bez udziału dyrektora. Zatrudnieni sekretarze opracowywali korespondencję pod dyktando króla, konsyliarza bądź dyrektora lub na podstawie sporządzonej przez nich minuty. Sekretarz z tytułem pierwszego sekretarza był zastępcą naczelnika kancelarii. Wśród personelu byli także kopiści, zwani kancelarzystami, oraz kurierzy²⁸.

W saskim Domestique Departament personel kancelarii stanowiło dwóch lub trzech sekretarzy tajnych, trzech registratorów i czterech kancelistów²⁹. Dodatkowo na zamku w Dreźnie funkcjonowało archiwum królewskie, które gromadziło akta z trzech saskich departamentów: Domestique, Etranger oraz Militar. Archiwum miało osobno wyznaczony personel, który stanowili: archiwista, registrator oraz czterech tajnych kancelistów z tytułem sekretarza³⁰. Registrator dbał o registraturę, rozdzielał akta na sprawy, sporządzał ekstrakty z akt, prowadził repertorium oraz ogólne roczne wykazy akt, wypożyczanych z archiwum. Kancelista był pomocnikiem registratora, sporządzał wyciągi z akt oraz czystopisy³¹.

Przyjrzyjmy się teraz personelowi Sekretariatu Stanu. W dekreście o organizacji ministerstw w art. 10 mowa o tym, że *każdy z ministrów ma potrzebną*

---

²⁷ M. Rymszyzna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 54–55.

²⁸ Tamże, s. 55–56.

²⁹ W. Hahlweg, *Die Grundzuge der Verfassung des Sächsischen Geheimen Kabinetts 1763–1831*, „Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft”, B. 103, 1943, s. 6.

³⁰ Tamże, s. 31.

³¹ Tamże, s. 29–30.

*kancelarię pod naczelnictwem sekretarza generalnego*³². W artykule, w którym Rostocki porównywał ustrój administracyjny polski i francuski, autor stwierdza, że wprowadzenie jeszcze w czasach Komisji Rządzącej stanowiska sekretarza generalnego i związanego z tym podwójnego dozoru nad czynnościami w kancelarii, zostało przejęte z modelu francuskiego³³. Nadzór zwierzchni obejmował nadzór ogólnie nad czynnościami kancelaryjnymi, z kolei nadzór bezpośredni obejmował zakresem bliższe dogłądanie tych czynności³⁴. W przypadku ministerstwa wojny czy spraw wewnętrznych jednym z pracowników kancelarii był sekretarz generalny³⁵. W przypadku kancelarii królewskiej nie ma wzmianki o stanowisku sekretarza generalnego, jest jednak szef biura³⁶, o czym niżej.

W kwestii podwójnego nadzoru w kancelarii królewskiej – nie był to tylko model francuski. Podobny model organizacyjny spotykamy w polskiej kancelarii królewskiej. Kanclerz/podkanclerzy sprawował nadzór ogólny, a regent kancelarii sprawował nadzór bezpośredni nad czynnościami kancelaryjnymi.

Przyjrzyjmy się teraz stanowiskom pracy w Sekretariacie Stanu:

- a) Minister sekretarz stanu – naczelnik kancelarii³⁷ sprawujący ogólny nadzór nad całą kancelarią;
- b) Sekretarz kancelarii, Protokolista – prowadził *Protokół Sekretariatu Stanu* przy ministrze;
- c) Sekretarze Ekspediujący, zwani konsyliarzami³⁸, w tym:
  - Sekretarz tajny, szef biura – kierował i nadzorował bezpośrednio pracowników biura oraz wykonywane przez nich czynności. Przygotowywał propozycje załatwienia sprawy;
  - Sekretarze kancelarii (w liczbie 2)
  - Służący kancelarii (w liczbie 1)
  - Sekretarz tajny, Archiwista, Registrator, Ekspedytor i Kasjer – przygotowywał propozycje załatwienia sprawy; prowadził archiwum Sekretariatu Stanu, sporządzał wypisy z akt i pomoce archiwalne, od-

³² Dekret o organizacji ministerstw, s. 68.

³³ W. Rostocki, *Z badań porównawczych nad ustrojem administracyjnym Księstwa Warszawskiego i Francji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. XIII, 1961, s. 124.

³⁴ Tenże, *Kancelaria i dokumentacja*, s. 22–27.

³⁵ Tenże, *Z badań porównawczych*, s. 116.

³⁶ AGAD, SSKW, sygn. 17, s. 129.

³⁷ Zadania omówiono w poprzednim rozdziale.

³⁸ J. Willaume, dz. cyt., s. 80.

- powiadał za kasę kancelarii, prowadził rachunki. Wypłacał pensje pracownikom, co sytuowało go w strukturze po szefie biura;
- Kancelista przy Registratorze – pomocnik Archiwisty, Registratora
  - Sekretarz tajny – przygotowywał propozycje załatwienia sprawy; w strukturze stał niżej od powyższych, jednak miał szerszy zakres obowiązków niż sekretarze kancelarii;
  - Sekretarz ekspedycji francuskiej (tylko w latach 1808–1809)³⁹.

Powyższe stanowiska wskazują na kombinację zadań zarówno personelu Gabinetu Stanisława Augusta, jak i saskiego Tajnego Gabinetu.

PENSJE PRACOWNIKÓW

Nieodłącznym elementem, związanym ze stanowiskami pracy, który rzuca światło na znaczenie personelu kancelarii, jest wynagrodzenie. W grudniu 1807 roku Stanisław Breza zwrócił się z prośbą do Rady Stanu o ustalenie projektu etatu, czyli budżetu, dla swojego biura⁴⁰. Dnia 26 grudnia 1807 roku wydany został pierwszy dekret, dotyczący Sekretariatu Stanu. Określono w nim roczną pensję ministra sekretarza stanu równą innym ministrom, tj. w wysokości 27 000, licząc od dnia 1 października 1807 roku. Kwota roczna, przyznana na pensje dla pozostałych pracowników kancelarii, została wyznaczona na 60 000 zł. W tym samym dekreście nakazano wypłatę tylko połowę kwartalnie należnej na pensje kwoty, czyli 7500, ponieważ skład osobowy kancelarii nie był wówczas kompletny⁴¹. W marcu 1808 roku na kolejnym posiedzeniu Rady Stanu ministrowie zostali poproszeni o ułożenie etatów swoich biur⁴². Etat omawianej kancelarii, jako ustalony wcześniej, nie był ponownie rozpatrywany.

Kiedy mowa o wynagrodzeniu, to pracowników Sekretariatu Stanu spośród innych urzędników państwowych Księstwa Warszawskiego wyróżnił dekret z 7 listopada 1808 roku⁴³. Zostali oni zrównani w zakresie wysokości diet, wypłacanych podczas podróży i wyjazdu z Drezna, z innymi pracownikami Kancelarii Gabinetowej Królestwa Saskiego:

---

³⁹ AGAD, SSKW, sygn. 17, s. 128–130.

⁴⁰ AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 4, s. 32.

⁴¹ AGAD, SSKW, sygn. 15, s. 60.

⁴² Tamże, s. 181.

⁴³ M. Krzymkowski, dz. cyt., s. 96.

- *Dla sekretarza expediującego, dokąd i Registrator należy, Talerów sześć, groszy srebrnych Szesnaście.*
- *Dla sekretarza kancelaryi czyli Kancellisty Talerów dwa, groszy srebrnych szesnaście*⁴⁴.

Zaznaczono także, że wspomniane diety będą wypłacane z funduszu przeznaczonego na etat biura. Dla porównania, kiedy w lutym 1813 roku członkowie Rady Stanu przebywali w Piotrkowie, przyznano im diety w wysokości 2 zł od każdego tysiąca rocznej pensji⁴⁵, co dla sekretarza generalnego kancelarii stanowiło w przeliczeniu zaledwie 4 talary. Z kolei kancelista Sekretariatu Stanu otrzymywał wyższą dietę niż podprefekt w Księstwie Warszawskim⁴⁶.

Zaledwie dwa dni po podpisaniu przez króla powyższego dekretu, czyli 9 listopada 1808 roku, Stanisław Breza skierował notę do Rady Stanu, informując o wydanym dekrete. W tym samym liście zwrócił się z wnioskiem o przyznanie pensji dla nowego sekretarza ekspedycji francuskiej w wysokości 7 000 zł oraz o wypłacenie bonifikacji straty na różnicy monety w Królestwie Saskim i Księstwie Warszawskim w wysokości 9%. W roku 1808 bonifikacja została wypłacona ze środków zaoszczędzonych z przyznanego wcześniej etatu. Na posiedzeniu 20 stycznia 1809 roku przyjęto budżet Sekretariatu Stanu, zmniejszając o 1 000 zł pensję sekretarza ekspedycji francuskiej, w stosunku do kwoty postulowanej przez Brezę, ale przyznając specjalny dodatek na diety⁴⁷. Dnia 6 marca 1809 Fryderyk August podpisał etaty ministerstw, w tym etat Sekretariatu Stanu⁴⁸.

Kolejny etat kancelarii, tym razem szczegółowy, bo z dokładnym rozpisaniem kwot, został podpisany przez króla 1 stycznia 1810 roku. Nadal uwzględniano bonifikację straty na wymianie pieniędzy, jednak w zestawieniu wypłacanych pensji nie znajdziemy już sekretarza ekspedycji francuskiej⁴⁹. Wygląda na to, że taki pracownik potrzebny był tylko w roku 1809, być może ze względu na częstszą korespondencję w tym języku. Ponadto ze

⁴⁴ AGAD, SSKW, sygn. 15, s. 415.

⁴⁵ AGAD, Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego, sygn. 6, s. 47.

⁴⁶ M. Krzymkowski, dz. cyt., s. 93.

⁴⁷ *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. 2, oprac. B. Pawłowski i T. Mencel, cz. 2, Toruń 1968, s. 30. Por.: AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 60, s. 4.

⁴⁸ *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1968, s. 156. Oryginał etatu: AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 384, s. 442. Tekst dekretu: AGAD, SSKW, sygn. 16, s. 666.

⁴⁹ AGAD, SSKW, sygn. 17, s. 129–130.

szczegółowego etatu dowiadujemy się, że podobnie jak w 1808, także tym razem nie wykorzystano wszystkich funduszy przeznaczonych na biuro i na pensje kancelarii ministra sekretarza stanu.

W czasach Komisji Rządzącej, jeśli miały miejsce oszczędności, wówczas mogły być one wykorzystane na wynagrodzenie zdolniejszych pracowników⁵⁰. W czerwcu 1810 roku Rada Ministrów zwróciła się do króla z zapytaniem o możliwość dokonywania modyfikacji w etatach. Fryderyk August wydał dekret dnia 22 sierpnia 1810 roku, na mocy którego wszelkie ujęcie pensji pracownika miało trafić z powrotem do skarbu państwa, a ewentualne nagradzanie wyróżniających się urzędników państwowych odbywać się mogło tylko za zgodą króla⁵¹.

Tabela 1. Osobowy wykaz zarobków w 1810 roku

Lp.	Stanowisko (w nawiasie liczba zatrudnionych)	Pensja roczna na osobę (w zł)
1)	Sekretarz tajny i gabinetowy, szef biura Stanisław Michalski	12 000
2)	Sekretarz tajny, archiwista, registrator, ekspedytor, kasjer Michał Hube	8 000
3)	Sekretarz tajny Wawrzyniec Surowiecki	7 000
4)	Sekretarz kancelarii, protokolista Maciej Wierzejski	5 000
5)	Sekretarz kancelarii (3) Jan Antoni Hinkelman, Jan Młodzianowski, Jan Wernicke	4 333 zł 10 gr
6)	Kancelista przy registraturze (vacat)	3 000
7)	Służący kancelarii Fryderyk Myczka	2 000
	Razem	50 000

Źródło: AGAD, Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, sygn. 17, s. 129–130.

Sytuacja finansowa Księstwa Warszawskiego stale pogarszała się. W pierwszych miesiącach nowego roku król wydał dwa dekrety (20 stycz-

⁵⁰ AGAD, Komisja Rządząca, seria II, sygn. 30, s. 117.

⁵¹ AGAD, SSKW, sygn. 17, s. 643.

nia i 17 kwietnia 1812 r.)⁵², w których nawoływał do sporządzenia projektów etatów w duchu oszczędności, obiecanych podczas posiedzenia sejmu pod koniec 1811 roku. Dekretem z dnia 11 grudnia 1811⁵³ roku król zawieszał pensje pracowników administracji państwowej z wyłączeniem pracowników Sekretariatu Stanu. Po raz kolejny mamy do czynienia z wyróżnieniem pracowników kancelarii królewskiej. W listopadzie 1812 roku Rada Ministrów, powołując się na nadane sobie uprawnienia od króla, wydała dekret, stanowiący, iż $\frac{1}{4}$ pensji należnej pracownikom administracji pozostanie w skarbie⁵⁴. Dekretem królewskim z 13 stycznia 1813 roku pracownicy Sekretariatu Stanu zostali wyłączeni spod mocy prawnej dekretu Rady Ministrów, nakazującego oszczędności⁵⁵. Co więcej, na mocy kolejnego aktu królewskiego, z dnia 1 lutego 1813 roku, przyznane zostały dodatkowe pensje dla niektórych oficjalistów kancelarii królewskiej⁵⁶.

Tabela 2. Osobowy wykaz zmian pensji w 1813 roku

Lp.	Stanowisko (w nawiasie liczba zatrudnionych)	Pensja roczna na osobę (w zł)
1)	Sekretarz tajny i gabinetowy, szef biura Stanisław Michalski	12 000
2)	Sekretarz tajny, archiwista, registrator, ekspedytor, Jan Młodzianowski	8 000
3)	Sekretarz tajny Maciej Wierzejski	7 000
4)	Sekretarz kancelarii, protokolista Jan Antoni Hinkelman	5 000
5)	Sekretarz kancelarii (2) + sekretarz kancelarii kasjer (1) Jan Wernicke, Antoni Poszmański + Michał Hube	4 333 zł 10 gr
6)	Kancelista przy registraturze (nieznany)	3 000
7)	Służący kancelarii Fryderyk Myczka	2 000
	Razem	50 000

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 17, s. 129–130. BJ, rkps. 5021.

⁵² AGAD, SSKW, sygn. 20, s. 48–49, 444–445.

⁵³ M. Krzymkowski, dz. cyt., s. 79.

⁵⁴ Tamże, s. 82.

⁵⁵ AGAD, SSKW, sygn. 9, k. 97.

⁵⁶ Tamże, k. 99.

Pracownicy kancelarii przy królu jeszcze w styczniu 1814 roku otrzymali swoje pensje. Rozpatrując przywileje królewskie, Sekretariat Stanu był najlepszym miejscem zatrudnienia pod względem finansowym dla urzędnika państwowego Księstwa. Jednakże takie wyróżnienie przez króla saskiego staje się bardziej zrozumiałe, gdy spojrzymy na niektóre łaski królewskie, przyznawane ministrom gabinetowym saskiego Gabinetu Tajnego: zwolnienie z podatków, akcyzy i podatku od wina, wydawanie darmowych leków w głównej aptece⁵⁷. Warto wspomnieć w tym miejscu, że zwiększona troska o pracowników kancelarii królewskiej nie była obca władcom polskim. Podobną sytuację obserwujemy za panowania Stanisława Augusta, który okazywał troskę w zakresie zdrowia i warunków bytowych pracowników swojego gabinetu⁵⁸.

FUNKCJONOWANIE KANCELARII

Koszty utrzymania kancelarii w Dreźnie. Powołując się na dekret królewski, minister skarbu Tadeusz Dembowski w liście z dnia 30 grudnia 1807 roku informuje Radę Stanu, że na wydatki biura rocznie przeznaczono 16 000 zł⁵⁹. Niestety nie znamy szczegółowo wydatków za ten rok. Z memoriału rezydenta francuskiego Serry z czerwca 1808 roku dowiadujemy się, że minister skarbu wypłacił do tego czasu na potrzeby Sekretariatu w Dreźnie 100 000 zł⁶⁰, co stanowi potwierdzenie wypłaty zgodnie z ustalonym pod koniec 1807 roku etatem.

Przewidując koszty utrzymania dla kancelarii, przeoczono fakt, że przebywając stale przy królu, będzie ona miała swoją siedzibę głównie w Dreźnie, a nie w Warszawie. Pominęto także ważną cechę Sekretariatu Stanu, a mianowicie taką, że będzie podróżował z królem, z czego wynika konieczność pokrycia kosztów podróży. W listopadzie 1808 roku Breza zwrócił się z prośbą do Rady Stanu o dokonanie korekty etatu i uwzględnienie kosztów podróży oraz bonifikacji straty, wynikającej z wymiany pieniędzy⁶¹. Budżet Księstwa Warszawskiego ustalany był w złotych polskich, z kolei w Saksonii środkiem płat-

---

⁵⁷ W. Hahlweg, *Die Grundzüge der Verfassung des Sächsischen Geheimen Kabinetts 1763–1831*, Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft, Band 103, 1943, s. 26.

⁵⁸ M. Rymszyna, dz. cyt., s. 62–63.

⁵⁹ AGAD, Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego, seria II, sygn. 53, k. 1.

⁶⁰ *Instrukcje i depesze rezydentów francuskich*, s. 670.

⁶¹ AGAD, RS i RM KŹ, seria II, sygn. 60, s. 1.

niczym były talary. Różnica wartości obu walut wynosiła początkowo 9%. Po przeliczeniu stanowiło to konieczność dopłaty w wysokości 1440 zł polskich do kwoty pierwszego etatu biura w skali roku. W 1808 roku te dodatkowe koszty udało się pokryć z zaoszczędzonych środków, przyznanych na utrzymanie biura⁶². W budżecie na 1809 rok dodano 5 000 zł na koszty podróży z Najjaśniejszym Panem oraz bonifikację straty na zamianie pieniędzy⁶³. Zatem od 1809 roku na wydatki kancelarii ze skarbu Księstwa Warszawskiego wypłacano 21 000 zł z dopłatą 1890 zł, czyli łącznie 22 890 zł polskich.

W roku 1810 nie zmieniono przyznanej kwoty. Z protokołu Sekretariatu Stanu dowiadujemy się, na co ogólnie przeznaczano środki finansowe, wypłacone ze skarbu państwa. W zamieszczonej poniżej tabeli w wydatkach kancelarii uwzględnione zostały m.in. opłaty pocztowe i ekspedycja. W styczniu 1808 roku, w odezwie do Rady Stanu, Breza informuje, że na ekspedycjach rządowych, które mają być zwolnione z opłat pocztowych, według rozkazu królewskiego należy zamieścić wyraźną adnotację na kopercie *ex officio*⁶⁴. W dekreście, dotyczącym Głównej Izby Obrachunkowej, w artykule 11 potwierdzono ten przywilej⁶⁵. Kancelaria królewska, jeżeli okazjonalnie korzystała z tego dobrowolnego przywileju, to raczej go nie nadużywała, ponieważ brak adnotacji na zachowanych kopertach⁶⁶.

W tym okresie kancelaria Rady Stanu sporządziła bardzo szczegółowy wykaz swoich wydatków. Dowiadujemy się z niego, że sztych⁶⁷ tytułów na dekreta królewskie kosztował 112 zł, a mała pieczęć do ekspedycji 24 zł⁶⁸. Z kolei światło, czyli świece, to – w zależności od rodzaju – wydatek rzędu 1 zł za funt świec „rurkowych”, a 26 groszy za „ciągnionych”⁶⁹. Papier wykorzystywany w kancelarii pochodził częściowo z fabryk saskich, a częściowo z nadwornej fabryki papieru w Jeziornie, która dekretem z dnia 9 maja 1812 roku zyskała przywilej i tytuł królewskiej fabryki papieru⁷⁰.

⁶² Tamże, s. 1.

⁶³ Tamże, sygn. 384, s. 442.

⁶⁴ Tamże, sygn. 350, s. 19.

⁶⁵ R. Szawłowski, dz. cyt., s. 281.

⁶⁶ AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 350, s. 127.

⁶⁷ Sztych – rycina wykonana w metalowej płycie; posmarowany farbą służył do odbijania rysunków na papierze.

⁶⁸ AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 3, s. 173.

⁶⁹ M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004, s. 88.

⁷⁰ AGAD, SSKW, sygn. 20, s. 576–577.

Tabela 3. Etat szczegółowy wydatków biura w 1810 roku

Lp.	Koszty utrzymania biura	Kwota w zł pł + bonifikacja straty
1)	Materiały piśmienne, potrzeby ekspedycji, druki, poczta, gazety, światło, pieczęcie i inne utensylia kancelarii i ich reparaacja	11 400 + 1026
2)	Koszta w drodze rachując podróż do Warszawy i na powrót, upakowanie archiwum, trynkgielty ośmiu pocztylionom, eskortie przy powozach i inne koszta	2 800 + 252
3)	Na nieprzewidziane wydatki, kupno książek i na zastąpienie przypadkowe deficytu w artykułach na powyższe	3 800 + 342
	razem	19 620

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 17, s. 129.

Uruchomienie w Warszawie mennicy oraz wydanie dnia 18 grudnia 1810 roku dekretu o wprowadzeniu nowej edycji banknotów, miały wpływ na budżet urzędów. Od stycznia 1811 roku zmianie uległ przelicznik złotego i talara. Z wcześniejszej różnicy wynoszącej 9%, teraz stosunek walut wynosił 6 zł za 1 talara⁷¹. Na podstawie potwierdzenia otrzymania pensji w 1813 roku przez pracowników Sekretariatu Stanu, można wnioskować, że uregulowanie sytuacji walutowej przyczyniło się do zniesienia bonifikacji straty na zamianie pieniędzy⁷².

Niestety, powyżej cytowany dekret z 1810 był jedynym szczegółowym dekretem, dotyczącym kosztów utrzymania Sekretariatu Stanu. Uwzględniając fakt, iż koszty ponoszone z tytułu funkcjonowania administracji były raczej stałe, można uznać, że kwota 21 000 zł była kwotą wypłacaną do końca działalności kancelarii. Dla porównania, na funkcjonowanie kancelarii Rady Stanu dekretem królewskim z dnia 4 marca 1812 roku wyznaczono 15 000 zł⁷³. Jest to zatem zbliżona kwota utrzymania kancelarii urzędów centralnych.

⁷¹ Dekret księcia warszawskiego Fryderyka Augusta odnośnie wprowadzenia na terenie Księstwa Warszawskiego nowej edycji banknotów z 18 XII 1810 roku. [on-line] Dostęp na World Wide Web (20 V 2009 r.): Skarby Dziedzictwa Narodowego, http://dziedzictwo.polska.pl/katalog/skarb, Rozporządzenie_Fryderyka_Augusta_odnosnie_wprowadzenia_na_terenie_Ksiestwa_Warszawskiego_nowej_edycji_banknotow_z_18_XII_1810_roku, gid, 247858, cid, 4645.htm?body=desc.

⁷² Szczegółowe omówienie w rozdziale o personelu kancelarii.

⁷³ AGAD, SSKW, sygn. 20, s. 271.

Podczas kwerendy nie udało się dotrzeć do informacji o wydatkach Sekretariatu Stanu w latach 1811–1813, także z powodu licznych zniszczeń, którym uległy polskie archiwalia. Jednak nie jest to jedyny powód uniemożliwienia dalszych badań. Pod koniec 1808 roku na mocy dekretu królewskiego ustanowiono Główną Izbę Obrachunkową. W artykułach 44 i 45 stanowiono, że każdy minister do 1 września danego roku prześle rachunki, których poprawność sprawdzi GIO⁷⁴. Kwity dostarczane do sprawdzenia miały być opatrzone podpisem przełożonych kasy i kasjera (art. 60)⁷⁵. Również dekret o organizacji ministerstw w artykule 16 nakładał na ministrów obowiązek rozliczania rachunków⁷⁶. Niestety, niewiele rachunków przesyłano do rozliczenia. Edward Bignon, wspominając rok 1811 w Księstwie Warszawskim, komentuje niekompetentne administrowanie ze strony ministerstwa skarbu. Dość dobitnie podsumował zaistniałą sytuację, mówiąc, że *była izba obrachunkowa, a rachunków nie było; komisja likwidacyjna, a żaden dług nie był zlikwidowany*⁷⁷.

Również na działalność kancelarii królewskiej padł cień, gdyż należała ona do grona urzędów państwowych, które dopuściły się zaniedbania w rozliczaniu swoich rachunków. Dnia 30 listopada 1812 roku Główna Izba Obrachunkowa wysłała do Drezna list, w którym przypomina kancelarii o przesłaniu rachunków, dotyczących kasy Sekretariatu Stanu za kolejne lata od 1808 roku począwszy⁷⁸. Minister sekretarz stanu, dowiedziawszy się o niewłaściwym wypełnianiu obowiązków przez kasjera, ukarał Hubego obniżając jego pensję z 8 000 zł do 4 333 zł rocznie⁷⁹.

Omawiając koszty utrzymania biura, należy także wspomnieć o obowiązujących opłatach kancelaryjnych. W projekcie organizacji Sekretariatu Stanu Łubieński określił, że za przygotowanie nominacji, agratiandi (łaski okazanej skazanym na śmierć) lub innej łaski królewskiej poszczególne wydziały ministerstw powinny przysyłać do Drezna z tego tytułu opłatę, tzw. jurium cancellariae⁸⁰, czyli zwrot kosztów druku. W styczniu 1808 roku na posiedze-

⁷⁴ R. Szawłowski, dz. cyt., s. 288.

⁷⁵ Tamże, s. 293.

⁷⁶ Dekret o organizacji ministerstw, s. 69.

⁷⁷ *Polska w 1811 i w 1813 roku*, s. 64–65.

⁷⁸ AGAD, SSKW, sygn. 29, k. 228.

⁷⁹ Biblioteka Jagiellońska, rkps. 5021, k. 26.

⁸⁰ AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 4, s. 33.

niu Rady Stanu minister skarbu przedstawił taryfę opłaty papieru stemplowego na patenty, według ustawy ostatniego sejmku Rzeczypospolitej. Złożył także ordynację *Jurium Cancellariae*, przepisów kancelaryjnych, sporządzoną przez pieczętarzy w 1765 roku⁸¹.

W marcu 1808 roku minister sekretarz stanu w odezwie do Rady Stanu informował o konieczności przygotowania projektu, który wyszczególni urzędy i funkcje oraz pobieraną od nich opłatę *jurium cancellariae* oprócz opłaty papieru stemplowego⁸². Decyzją królewską, urzędnicy po nominacji na stanowisko wnosili opłatę stemplową oraz dodatkową opłatę kancelaryjną za druk m.in. nominacji, instrukcji, roty przysięgi, w kwocie od kilku do ponad 20 zł⁸³.

W kolejnej odezwie do Rady Stanu, w listopadzie 1808 roku, Stanisław Breza, zwracając się z prośbą o zwiększenie etatu biura, podkreśla fakt, że opłata *jurium cancellariae* nie była dotychczas i nadal nie jest pobierana przez kancelarię królewską⁸⁴. Marek Krzymkowski szeroko omawia zarówno problem wysokości opłat związanych z nominacjami urzędników, jak i niezadowolenie społeczne, które one wzbudziły⁸⁵. W przypadku, kiedy Sekretariat Stanu zatwierdzał nominacje ministrów, a *de facto* w urzędach w Księstwie Warszawskim następowało zaprzysiężenie na stanowisko, słusznym było zrezygnowanie z podwójnego pobierania opłaty od obywateli wstępujących na urzędy.

Takie rozstrzygnięcie problemu opłaty za czynność kancelarii kreowało bardziej pozytywny obraz króla w oczach poddanych. Urzędnik niższego szczebla, wnosząc opłatę w związku z objęciem stanowiska, swoje niezadowolenie kierował przeważnie do osób, którym realnie tę opłatę uiszczą. Poddany księcia warszawskiego otrzymywał łaskę władcy i nie musiał z tego tytułu ponosić kosztów w kancelarii królewskiej. Opłaty wnoszono w urzędach krajowych i to one miały z tego tytułu negatywny obraz w społeczeństwie.

---

⁸¹ *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1960, s. 99.

⁸² AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 350, s. 40.

⁸³ M. Krzymkowski, dz. cyt., s. 54.

⁸⁴ AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 60, s. 2.

⁸⁵ M. Krzymkowski, dz. cyt., s. 51–54.

O AKTACH W SZCZEGÓLNOŚCI

*Działalność urzędu znajduje odbicie i utrwalenie na piśmie w aktach, które wytwarza jego kancelaria*⁸⁶. Na działalność urzędu, na powstające w nim akta, wpływ miały podróże króla, a co za tym idzie – mobilność Sekretariatu Stanu. Mając ograniczone zaufanie do rządu warszawskiego oraz wykazując zainteresowanie nowym państwem, książę warszawski kilka tygodni w roku spędzał w Warszawie. Władca korzystał z pobytu w stolicy Księstwa, by bezpośrednio kontaktować się z ministrami. Zimą 1807 roku Fryderyk August współpracował z rządem w celu rozwiązania najpilniejszych problemów nowo powstałego państwa, w wyniku czego zaobserwować można intensywną produkcję aktową tego okresu. Z kolei zimą 1808 roku obradował pierwszy Sejm Księstwa Warszawskiego. Interesujące jest zjawisko, że pobyt w Warszawie, choć stanowił istotny czynnik wzrostu liczby wydawanych dekretów, to w skali roku nie stanowił wyróżnienia. Dokumenty Fryderyka Augusta wystawione w Warszawie procentowo w skali roku przedstawiają się następująco: w 1807 roku – 89%, w 1808 roku – 28%, w 1809 roku – 44%.

W Pałacu w Pilnic książę przebywał w miesiącach letnich, ponieważ była to letnia rezydencja władców saskich. W okresie zagrożenia wojną król opuszczał Drezno, jak to było w 1809 roku. Kolejna prawidłowość to wystawianie dokumentów w pałacach królewskich, a nie w podróży. Z drugiej strony, gdyby książę wydał dekret na postoju podczas dłuższej podróży, to w jaki sposób uzupełnionoby datację na formularzu dekretu: *w Pałacu Naszym...?*

---

⁸⁶ W. Rostocki, *Kancelaria i dokumentacja*, s. 61.

Tabela 4. Miejsce wystawienia dekretów Fryderyka Augusta X 1807–X 1809

Rok	Miesiąc	l. d.	Liczba dekretów wystawionych w danym miejscu					
			Drezno	Warszawa	Pilnic	Lipsk	Frankfurt n. Menem	Erfurt
1807	Październik	4	4					
	Listopad	5	3	2				
	Grudzień	76		76				
	razem:	85	7	78				
1808	Styczeń	23	23					
	Luty	18	18					
	Marzec	60	60					
	Kwiecień	39	39					
	Maj	45	1		44			
	Czerwiec	60	9		51			
	Lipiec	53	8		45			
	Sierpień	33	5		28			
	Wrzesień	64	9		55			
	Październik	8	6					2
	Listopad	70		70				
	grudzień	86		86				
	Razem:	559	178	156	223			2
1809	Styczeń	65		65				
	Luty	57		57				
	Marzec	105		105				
	Kwiecień	42	19			23		
	Maj	19				19		
	Czerwiec	32				10	22	
	Lipiec	23					23	
	Sierpień	40	33	1			6	
	Wrzesień	64	64					
	Październik	62	62					
	Razem:	511	180	228		52	51	
	RAZEM:	1155	365	462	223	52	51	2

Źródło: opracowanie własne na podst. AGAD, SSKW, sygn. 15–16.

OBIEG PISM

Nauka o aktach według Meissnera obejmuje zbadanie wszystkich etapów życia pisma: od kancelarii, poprzez registraturę, a na archiwum kończąc (tzw. genetyka). Nie bez znaczenia pozostaje także styl aktów (tzw. systematyka). Również ważna jest rola analityki aktów:

*Cecha zewnętrzna aktu, jak wielkość, rozkład pisma, materiał piśmienniczy itp., następnie cechy wewnętrzne jak tytułacja, adres, promulgacja, narracja, dyspozycja, sankcja itp. są ważnymi elementami wyrażania stosunku wystawcy do odbiorcy*⁸⁷.

Na podstawie samych akt, pomimo ich szczątkowego zachowania, możemy także poznać czynności kancelaryjne Sekretariatu Stanu. Obieg pisma to szereg czynności kancelaryjnych, w których wyniku powstaje dokumentacja załatwienia sprawy⁸⁸. W omówionym schemacie uwzględniono także miejsce czynności merytorycznych, aby sam obieg stał się bardziej przejrzysty. W zależności od przedmiotu i znaczenia sprawy, pismo miało kolejne etapy życia. Poniżej przedstawiono także wynik analizy zachowanych akt Sekretariatu Stanu, Testamentu Politycznego Fryderyka Augusta oraz cytowanych wcześniej dekrétów.

Na mocy dekretu z 1808 roku minister sekretarz stanu był jedyną osobą upoważnioną do odbierania korespondencji rządowej (art. 72). Wszelkie raporty lub odezwy od Rady Stanu lub ministrów królewskich powinien otworzyć i przedstawić królowi (art. 73). Wyjątek stanowiły pisma z adnotacją na kopercie *do rąk własnych królewskich* (art. 74).

Kiedy do Pałacu Królewskiego⁸⁹ przybyła sztafeta pocztowa, minister sekretarz stanu odbierał listy. Następnie dokonywał rejestracji pism w *Dzienniku Kancelarii JW. Ministra Sekretarza Stanu*⁹⁰, będącym również narzędziem kontrolnym pracy personelu. Rubryki dziennika zajmowały dwie strony (Rysunek 1).

⁸⁷ T. Grygier, dz.c yt., s. 386.

⁸⁸ W. Rostocki, *Kancelaria i dokumentacja*, s. 42.

⁸⁹ Jednego z pałaców Fryderyka Augusta: Drezno, Warszawa, Pilnic (letnia rezydencja Wettinów).

⁹⁰ AGAD, SSKW, sygn. 22.

Rysunek 1. Dziennik Kancelarii JW. Ministra Sekretarza Stanu

No	Datum Exhibiti	Nazwisko podającego	Treść podania	Referent	
Datum Rezolucji	Treść Rezolucji czyli Dekretu	Oddano do Kancelarii dnia, miesiąca	Przepisano przez	Kiedy odesłana Rezolucja i do kogo	Akta do których nota i koncept wzięty

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 22.

Dziennik prowadzono według kolejności wpływu, niezależnie od nadawcy czy przedmiotu sprawy. Nie był on prowadzony w systemie rocznym, a nadawanie sygnatury odbywało się w ramach tomu dziennika. Odwołanie do tego dziennika zapisywano na każdym oryginale dekretu królewskiego. Dziennik stanowił rejestr dokumentów podpisanych przez króla i tych opatrzonych pieczęcią gabinetową. Kiedy sporządzano kopię urzędową dekretu, w lewym dolnym rogu powtarzano numer z dziennika ministra sekretarza stanu.

Prowadzenie takiej pomocy ewidencyjnej może być kontynuacją działań z XVIII wieku. W 1716 roku August II podjął pierwszą próbę uporządkowania systemu sporządzania spisów dokumentów, które podpisywał i na których wyciskano pieczęć królewską.

(...) Dla uniknięcia zamieszania i zaskoczenia wszystkie przywileje i wszelkie inne papiery, w przyszłości przedstawione królowi do podpisu (...) powinny być najpierw złożone na ręce sekretarza królewskiego (...), przez samych zainteresowanych lub przez ich przedstawicieli. Zadaniem sekretarza było zbadanie czy są one ułożone zgodnie z wymaganym stylem i formą i nie zawierają uchybień jednego czy drugiego rodzaju. Następnie (...) miał zarejestrować wspomniane dokumenty w księdze specjalnie do tego celu przygotowanej (...)⁹¹.

Po rejestracji minister dokonywał podziału korespondencji według nadawcy.

⁹¹ H. Palkij, *Kancelaria królewska w systemie politycznym Rzeczypospolitej. Problem analizy źródeł masowych*, [w:] *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem*, pod red. W. Chorążyczewskiego i W. Krawczuka, Toruń 2003, s. 76–77.

Pisma urzędowe od Rady Stanu lub ministrów rejestrowano w *Journalu Sekretariatu Stanu Przychodzących i Odchodzących Rzeczy* oraz stawiano na piśmie prezentę (w Tabeli 5 podano przykładowe wpisy).

Tabela 6. Journal Sekretariatu Stanu przychodzących i odchodzących rzeczy

Numer dziennika	Data podania	Pocztą z dnia... Treść Podania	Decyzja Najjaśniejszego Pana
2441	31VIII 1812	<i>Minister Sprawiedliwości Przesyła M[ministrowi] S[ekretarzowi] S[tanu] zapozew do wręczenia P. Mier Ambasadorowi Austriackiemu przy Dworze Neapolitańskim</i>	
2638	3 IX 1812	<i>Minister Sprawiedliwości Uprasza M[ministra] S[ekretarza] S[tanu] o przedsięwzięcie kroków do wręczenia zapo- zawu w sprawie W. Franciszkiej z Stawskich H [...] przeciwko sukcesorom Jana Hrabi Miera. JW. Felixowi Hrabieniu Mier Amba- sadorowi Dworu Austriackiego w Neapolu</i>	<i>D[nia] 15 IX an Dep[ar- tament] Zagr[aniczny]</i>

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 28.

Na posiedzeniu Rady Stanu każdy minister przedstawiał projekt urzędzenia względem swojego wydziału, który następnie musiał być zatwierdzony przez króla. Ministrowie zwracali się także do króla, prosząc o zatwierdzenie nominacji urzędnika, lub o wyrażenie zgody na urlop, bądź na oddalenie się z Księstwa Warszawskiego na krótki czas⁹². Do tej grupy należały także pisma od saskich ministrów w sprawach związanych z Księstwem Warszawskim oraz pisma kierowane z Warszawy do tychże ministrów.

Memoriały. W Testamencie Politycznym z 1787 roku Fryderyk August rozkazał, aby wszystkie wnoszone do tronu sprawy miały formę tylko pisemną. Powodem wydania takiego nakazu była chęć dokładnego zapoznania się z prośbą do tronu przed podjęciem decyzji oraz oszczędność czasu⁹³. Dla memoriałów adresowanych do króla prowadzono osobny rejestr, prowadzony w języku francuskim, używanym powszechnie w kancelarii króla saskiego.

⁹² AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 350, s. 120.

⁹³ W. Hahlweg, dz. cyt., s. 34–35.

Można zatem traktować ten rejestr jako wzorowany na saskim. W pierwszej rubryce wpisywano numer dziennika ministra.

Rysunek 2. Trecis de Requetes présentées a La Majeste le Roi

Object des Requetes	Renseignements et Opinion du Ministre Secretaire d'Etat	Décisions de Sa Majesté le Roi
---------------------	---	--------------------------------

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 5, k. 13–96.

Sposób rozpatrywania memoriałów uregulowano dekretem z dnia 26 stycznia 1808 roku⁹⁴. Obywatele mogli bezpośrednio zwracać się do władcy, kierując do niego pisemną prośbę. Taka prośba mogła dotyczyć m.in. dyspensy ślubnej, zatwierdzenia testamentu, prośby o wsparcie finansowe wdowy, oferowania swoich usług⁹⁵ etc. Pisma z tej grupy były dodatkowo rejestrowane w dzienniku memoriałów.

Zanim pismo przedstawiono królowi, Breza przekazywał je do szefa biura, Stanisława Michalskiego, który rejestrował pismo w *Dzienniku Kancelarii Sekretariatu Stanu* (Rysunek 3).

Rysunek 3. Dziennik Kancelarii Sekretariatu Stanu

Nr	Datum Exhibiti	Treść podania	Referent	Datum Rezolucji	Treść Rezolucji czyli Dekretu	Akta do których Pieca ¹ wzięte
----	----------------	---------------	----------	-----------------	-------------------------------	---

¹ Piece (z j. fr.) – akt, dokument, kawałek.

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 25.

Następnie pismo przekazywano sekretarzowi tajnemu, aby – po zapoznaniu się z treścią – sporządził do niej komentarz. Sekretarz tajny w dzienniku ministra i dzienniku kancelarii podpisem potwierdzał otrzymanie pisma.

Kiedy przygotowano pisemny komentarz do pisma, wtedy na audiencji komplet akt przekazywano królowi w celu dokonania dekretacji, którą odnotowywał minister we właściwym rejestrze. Dalszy obieg pisma mógł wyglądać następująco:

⁹⁴ AGAD, SSKW, sygn. 15, s. 81.

⁹⁵ W ten sposób Stanisław Michalski został zatrudniony w Sekretariacie Stanu.

- 1) Król zatrzymywał pismo, aby rozważyć przedstawioną mu sprawę. Na kolejnej audiencji minister krótko ustnie referował, na podstawie rejestru i komentarza, wcześniej złożone pismo. Król, podjąwszy decyzję, dyktował rezolucję.

W ten sposób, każda sprawa trafia do mnie [Fryderyka Augusta – PŁ] dwukrotnie, w razie gdybym miał wątpliwość, jaką powinna być treść słusznej rezolucji⁹⁶.

Następnie minister przekazywał do kancelarii zalecenia króla, celem sporządzenia konceptu. Jeden z sekretarzy tajnych sporządzał koncept, wówczas kancelista przygotowywał czystopis. Nie wyklucza to sporządzania czystopisu również przez samego sekretarza tajnego. Sekretarz, odpowiedzialny za zgodność treści pisma z treścią rezolucji królewskiej, kontrasygnował pismo, stawiając w prawym dolnym rogu swój inicjał. Nie wszystkie oryginały i kopie dekretów posiadają tego typu adnotacje. Z kolei żaden z inicjałów nie wskazuje na Brezę. Można przypuszczać, że za sporządzenie pisma nieposiadającego inicjałów sekretarza odpowiadał minister.

W przypadku, kiedy król miał uwagę do tekstu, wówczas własnoręcznie nanosił poprawki⁹⁷. Fryderyk August znał język polski⁹⁸, więc mógł osobiście sprawdzać, czy tekst aktu jest zgodny z jego wolą.

W Testamencie Politycznym, który stanowił instrukcje dotyczące organizacji funkcjonującego gabinetu saskiego, Fryderyk August stwierdzał, że akt podpisuje najpierw minister gabinetowy, a następnie władca składa własnoręczny podpis⁹⁹. Należy uznać, że w aktach przedstawianych przez ministra Brezę księciu warszawskiemu kolejność podpisów była odwrotna w stosunku do kolejności przyjętej w saskiej kancelarii. Monarcha składał własnoręczny podpis, następnie minister sekretarz stanu kontrasygnował akt oraz przykładał pieczęć gabinetową. Na podpisanym akcie minister nanosił w prawym górnym rogu kolejny numer dekretu, z kolei w lewym dolnym rogu sy-

---

⁹⁶ W. Hahlweg, dz. cyt., s. 34.

⁹⁷ AGAD, SSKW, sygn. 11, nr 597.

⁹⁸ *Polska w 1811 i w 1813 roku*, k. 24. Także: J. Willaume, dz. cyt., s. 292.

⁹⁹ W. Hahlweg, dz. cyt., s. 35.

gnaturę ze swojego dziennika, pod którym zarejestrowano pismo, dla którego dekret stanowił odpowiedź.

Kolejną czynność wykonywał protokolista, wpisując pod nadzorem ministra sekretarza stanu pełny tekst dokumentu królewskiego do *Protokołu Sekretariatu Stanu*. Protokół Sekretariatu Stanu to księga, za którą także odpowiadał na mocy dekretu minister sekretarz stanu. W artykule 76 dekretu z dnia 20 kwietnia 1808 roku stanowiono, że do tej księgi każdy oryginał dokumentu królewskiego *pod jego* [ministra – PŁ] *okiem wpisany być powinien*¹⁰⁰. Protokół Sekretariatu Stanu nie był protokołem z przebiegu posiedzeń ciała kolegialnego. Był oprawną w skórę księgą wpisu, do której wpisywano pełny tekst każdego wydanego przez króla dekretu. Dokument królewski otrzymywał niepowtarzalny numer kolejny, niezależnie od przedmiotu sprawy, rejestrowany na marginesie protokołu i odnotowywany na oryginale aktu.

Wskazany przez szefa kancelarii sekretarz sporządzał urzędowe kopie dokumentów królewskich, które ekspediowano z kancelarii. Kopie te w nagłówku miały tytuł *Wypis z Protokołu Sekretariatu Stanu*. Na dokumencie często składał swój inicjał, również w prawym dolnym rogu. Sporządzony ekstrakt sprawdzał minister sekretarz stanu, a gdy nie miał zastrzeżeń, wówczas uwierzytelniał kopię swoim podpisem i pieczęcią gabinetową.

- 2) Król, po zapoznaniu się z podaniem do tronu, mógł bez zatrzymywania pisma u siebie:
  - a) wydać rezolucję w formie dekretu, wówczas obieg pisma pokrywa się z punktem A;
  - b) przekazać wybranemu ministrowi pismo, memoriał lub podanie wzbudzające wątpliwość, z poleceniem do zdania Rapportu. W takiej sytuacji minister sekretarz stanu opracowywał odezwę do Rady Stanu lub konkretnego ministra, w której wyjaśniał sprawę i przedstawiał wolę króla. Minister, otrzymawszy polecenie, opracowywał komentarz z wyjaśnieniami, który odsyłał z memoriałem do Sekretariatu Stanu. Po ponownym przedstawieniu sprawy król podawał rezolucję. Rezolucja w formie dekretu miała dalszy obieg pisma jak wyżej;

---

¹⁰⁰ Dekret o organizacji ministerstw, s. 74.

- c) skierować memoriał do konkretnego wydziału, bez dodatkowych adnotacji. Minister Breza sporządzał odezwę do ministra, wyrażając wolę króla załatwienia przez niego sprawy¹⁰¹. Minister wydziałowy odpowiadał za dalszy tok postępowania. Dopiero gdy miał wątpliwość lub nie było właściwej regulacji prawnej, mógł zwrócić się do króla.

Kopię urzędową decyzji królewskiej lub odezwę umieszczoną w kopercie zamykano pieczęcią urzędową ministra. Ekspedycję przekazywano sekretarzowi odpowiedzialnemu za nią. Pismo z należną opłatą przekazywano sztafecie pocztowej.

W archiwum składano pismo, które wpłynęło, koncept i notę o sposobie załatwienia sprawy oraz oryginał dekretu, jeśli takowy wystawiono. Sekretarz archiwista Michał Hube rejestrował pismo w *Dzienniku Głównym Archiwum Księstwa Warszawskiego*, nadając kolejny numer z tego dziennika (Rysunek 4).

Rysunek 4. Dziennik Główny Archiwum Księstwa Warszawskiego

Nr	Datum Exhibiti	Nazwisko podającego	Treść podania	Referent	Data Rezolucji	Treść Rezolucji czyli Dekretu	Akta do których Pieca wzięte
----	----------------	---------------------	---------------	----------	----------------	-------------------------------	------------------------------

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 26.

Warto zwrócić uwagę, że w dzienniku ministra, dzienniku szefa biura i dzienniku archiwisty wpisywano: regest podania, nazwisko sekretarza referenta oraz regest dekretu i jego numer. Zdarzało się, że w dzienniku archiwisty odnotowywano tylko numer dekretu królewskiego, bez regestu.

Skoro memoriały rejestrowano osobno, również archiwista prowadził rejestr na potrzeby archiwum. Dziennik prowadzony w języku polskim zbliżony był w formie do pozostałych pomocy kancelaryjnych, prowadzonych w Sekretariacie Stanu.

Trudno jest określić, w jakim porządku składano akta w archiwum. Jednak skoro ani w dziennikach, ani w dekretach, ani w protokole nie wprowadzono układu rzeczowego lub chronologicznego, prawdopodobny jest układ

¹⁰¹ AGAD, RS i RM, seria II, sygn. 351, s. 7–8.

kolejności przekazywania akt do archiwum. Prawdopodobny jest także układ alfabetyczny według nazwisk osób – suplikantów. Niestety nie można stwierdzić tego jednoznacznie.

Tabela 7. Dziennik podanych bezpośrednio do Najjaśniejszego Pana Memoriałów

Numer Memoriału	Nazwisko podającego i mieszkanie	Treść podania	Zostało odesłane	Treść rezolucji data niemniej zapisanie zdanego raportu	W aktach suplikantów ¹ na stronie
1486	Hr. de Breze Lanckoroński dawniej Generał Major Wojsk Polskich	22 grudnia 1812: o udzielenie... ²		NN Pana po reprodukcji, wskazane do akt	

¹ Suplikantem nazywano osobę zwracającą się do urzędu.

² (...) o udzielenie sobie Urzędu Dyrektora Poczty Księstwa Warszawskiego; niemniej o nadanie sobie w nagrodę dawnych zasług starostwa Liwskiego prawa dziedzictwa, które trzyma jako nabyte na dożywocie.

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 5, k. 1–12, 97 i nn.

Podobnie jak w archiwum Królestwa Saskiego, również w archiwum Księstwa Warszawskiego gromadzono i przechowywano oryginały decyzji króla, akta suplikantów i inne związane z funkcjonowaniem Sekretariatu. Fryderyk August zalecił archiwiszcę saskiemu prowadzenie Volumini Actorum. Była to księga, w której wpisywano krótkie recenzje treści, czyli regesty akt przechowywanych w archiwum¹⁰². Miała umożliwić szybsze odnalezienie konkretnej decyzji króla w aktach. W archiwum polskim prowadzono sumariusz dekretów królewskich, w którym wpisywano regesty decyzji władcy. Z zapisów można rozpoznać więcej niż jedną rękę pisarza. Mógł go prowadzić pomagający registratorowi kancelista lub jeden z sekretarzy kancelarii.

¹⁰² W. Hahlweg, dz. cyt., s. 29–30.

Tabela 8. Sumariusz Dekretów Królewskich

Numer Dekretu	Numer Journalu	Data	Treść Dekretu	Annotacja
3229	20	26 IX 1811	Najjaśniejszy Pan dozwala aby PP Tarczyński i Czapliski Archiwariusze dozór nad dawnymi Aktami polskimi w Poznaniu mający rocznie zł 600 pensji pobierali	
3475	413A	12 XI 1811	Uniwersał zwołujący posłów i deputowanych na Sejm	
3935	1284	4 III 1812	Potwierdzenie Etatu Pensji i Wydatków dla kancelarii Rady Ministrów	
4457	2269	12 VII 1812	Najjaśniejszy Pan przystępuje do Konfederacji Generalnej Polski	

Źródło: AGAD, SSKW, sygn. 9 (1811–1813); sygn. 10 (1809–1811)

W pierwszej rubryce wpisywano niepowtarzalny numer każdego dekretu królewskiego, nadawany przed wpisem treści do protokołu. Druga rubryka stanowiła odesłanie do dziennika ministra, była to sygnatura z dolnego lewego rogu dekretu. W trzeciej rubryce zamieszczano regest dekretu. Ostatnia rubryka pozostawała pusta. Dаты końcowe wskazują na prowadzenie trzech tomów sumariusza. Niestety nie zachował się tom pierwszy. Jednak przejrzanie dwóch tomów dostępnych wskazuje na więcej niż jedną rękę pisarza sumariusza. Również regesty zdarzają się mniej lub bardziej lakoniczne.

Powyższy przegląd pomocy ewidencyjnych kancelaryjnych i archiwalnych sugeruje dbałość o rejestrację i losy pisma na poszczególnych etapach jego życia.

ANALIZA STYLU, FORMY I TREŚCI AKT

W swoim artykule Waldemar Chorążyczewski podaje funkcje dokumentu, z których podstawową było upamiętnienie pojedynczej czynności prawnej. Dokument to także manifestacja władzy monarchy. Jednak najważniejszą funkcją nowożytnego dokumentu było stanowienie narzędzia władzy i administracji. Dokument, czyli komunikat, mógł być rozkazem – mandatem, roz-

porządzeniem – edyktem, rozstrzygnięciem – dekretem, wreszcie nadaniem w zakresie kompetencji królewskich¹⁰³.

Jak zauważył Sobociński, wszystkie dokumenty królewskie Fryderyka Augusta, niezależnie od przedmiotu rozstrzyganej sprawy, prywatnej czy państwowej, nazywane były dekrétami¹⁰⁴. Jednak obywatele Księstwa Warszawskiego nazywali decyzje królewskie zwyczajowo wyrokami¹⁰⁵. W okresie przedrozbiorowym mianem dekretu nazywano wyroki sądowe, które często wpisywane były w tzw. dekretarz¹⁰⁶. Nie wszystkie decyzje księcia warszawskiego były wyrokami¹⁰⁷, lecz wyrażały wolę króla, stanowiły rozstrzygnięcia. Choć w znaczeniu szerokim w Księstwie Warszawskim używano określenia dekret, to jednak już w akcie dotyczącym organizacji ministerstw dokonano dookreślenia, wyróżniając: prawa, dekrety, reskrypty i rozkazy królewskie (art. 75)¹⁰⁸.

W okresie panowania Fryderyk August książę warszawski wydał 5136 dekrétów¹⁰⁹. Pomijamy tutaj dekrety wydane przez Radę Ministrów w imieniu króla. Cechą wspólną dekrétów był uroczysty formularz nagłówka z intytulacją i datacją, odbijany na papierze za pomocą sztychu. Podczas kwerendy archiwalno-bibliotecznej nie udało się dotrzeć do wystawionych przez Fryderyka Augusta dokumentów innych niż papierowe. Nie wyklucza to możliwości wystawienia dokumentu pergaminowego, jednak w tym miejscu nie zostanie to rozstrzygnięte.

---

¹⁰³ W. Chorążyczewski, *Nowożytny dokument królewski. Możliwości badawcze*, [w:] *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem*, pod red. W. Chorążyczewskiego i W. Krawczuka, Toruń 2003, s. 29–30.

¹⁰⁴ W. Sobociński, dz. cyt., s. 32.

¹⁰⁵ *Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk 1800–1832*, Księga II: *Czasy Księstwa Warszawskiego 1807–1815*, oprac. A. Kraushar, t. 1, Warszawa 1902, s. 101.

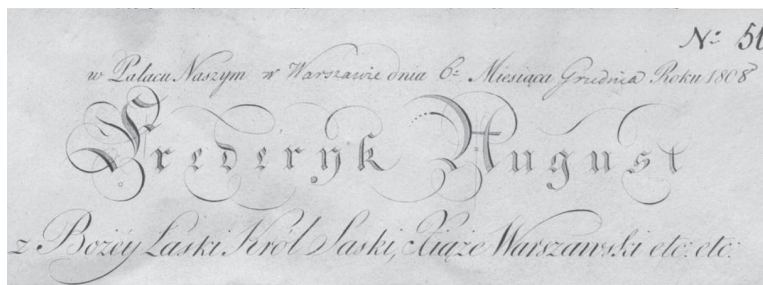
¹⁰⁶ *Dekretarz*, [w:] *Encyklopedia staropolska*, oprac. Z. Gloger. [on-line] Dostęp na World Wide Web (2 VI 2009 r.): <http://univ.gda.pl/~literat/glogers/0007.htm>.

¹⁰⁷ Wyrokiem nazwano akt łaski dla skazańca. Por. AGAD, Sekretariat Stanu, sygn. 11, nr 565.

¹⁰⁸ Dekret o organizacji ministerstw, s. 74.

¹⁰⁹ AGAD, SSKW, sygn. 9.

Rysunek 5. Nagłówek oryginałów dekretów królewskich

Źródło: AGAD, Sekretariat Stanu, sygn. 11.

Rysunek 6. Nagłówek urzędowej kopii dekretów królewskich

Źródło: AGAD, RM i RS KW, seria II, sygn. 3, s. 2.

Z powyższych uwag wstępnych wyłaniają się dwa główne problemy związane z dokumentami królewskimi przygotowywanymi w Sekretariacie Stanu Księstwa Warszawskiego. Pierwszy dotyczy właściwego rozróżnienia typów akt spośród dekretów królewskich, ponieważ nie były one wystawiane w jednakowym stylu. Jakkolwiek ze względu na masowość akt i powtarzalność pewnych czynności prawnych stosowano podobne formularze dokumentów. Drugi problem to stosunek władcy i społeczeństwa do oryginału i kopii urzędowej dokumentu królewskiego, stanowiącego formę komunikacji pomiędzy władcą a poddanymi.

Przejdźmy zatem do klasyfikacji dekretów królewskich, czyli dokumentów. Według Meisnera, który badał kancelarię władcy pruskiego, w zarządzeniach monarchy można wyróżnić, według stylu, następujące typy aktów¹¹⁰:

- a) Dokumenty z pełnym formularzem (*lettre de cérémonie*)¹¹¹:
Reskrypty (*modus rescripti/mandati*) – zarządzenia królewskie z pełną intytulacją w nagłówku, z narracją subiektywną (*My*);
    Patenty – forma zbliżona do reskryptu; patenty nominacyjne odnosiły się do władcy w stylu *My*, zaś do zainteresowanego w trzeciej osobie;
- b) Dekrety/Rezolucje (*modus decreti*) – pisane w trzeciej osobie z narracją obiektywną (*stilo relativo*); rozstrzygnięcia władz wyższej instancji;
- c) Autografy (*modus litterarum*) – najmłodsza forma aktowa z omówionych powyżej, własnoręcznie podpisywana przez władcę, wystawiana w jego prywatnym biurze; mniej oficjalny i mniej uroczysty styl, skrócona intytulacja, forma *Ja*.

Jak zauważa Chorążyczewski, subiektywna narracja dokumentu (a) stanowi nawiązanie do typowej dawnej formy dyplomu. Z kolei narracja obiektywna (b), bezosobowa, jest elementem nowoczesnego aktu administracyjnego¹¹². W przypadku pozostałości aktowej Sekretariatu Stanu nie znajdziemy książęcych dokumentów *modus litterarum*.

Wśród dekretów, czyli rozstrzygnięć Fryderyka Augusta¹¹³, możemy wyróżnić:

- 1) akty stanowiące prawa
  - a) ustawy sejmowe, których oryginały przechowywano w archiwum sejmowym, przykładano do nich pieczęć wielką stanu; kontrasygnowane przez właściwego ministra

---

¹¹⁰ H. O. Meisner, *Aktenkunde*, Berlin 1935, s. 16–30.

¹¹¹ W kancelarii władcy pruskiego zdarzało się, że reskrypty stanowiące prawa nie miały formuły promulgacyjnej, ale zamieszczano ją na pismach kierowanych do pojedynczych osób. Por. tamże, s. 18.

¹¹² W. Chorążyczewski, R. Degen, *Kancelarie „władców” polskich XIX i XX wieku. Rekonesans badawczy*, [w:] *Bellicum Diplomaticum II Thorunense*, pod red. W. Chorążyczewskiego i J. Tandeckiego, Toruń 2007, s. 141.

¹¹³ Podano typy dokumentów oraz ich przykłady. W Aneksach zamieszczono uroczyste dekry, z zachowaniem prawideł języka staropolskiego, które wręczano z własnoręcznym podpisem króla.

- b) dekrety, czyli rozporządzenia
  - c) ustawy dopełniające konstytucję, które w narracji mają odwołanie do ustawy zasadniczej – cecha aktu administracyjnego¹¹⁴
  - d) ustawy księcia stanowiące prawa, często z rozbudowaną narracją
- 2) rozkazy czyli mandaty
- a) uniwersały
  - b) nominacje, w tym:
    - prezenty duchownych katolickich, np.
W Pałacu Naszym w Warszawie dnia 24 miesiąca grudnia 1807 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

Po śmierci Księdza Jana Waleszyńskiego na wakującą Plebanię w Dobrach Naszych Kowalewie, w Archidiecezji Gnieźnieńskiej Prawa Kollacji Naszej, umyśliliśmy mianować zaleconego nam z przymiotów i zdatności, Księdza Wojciecha Łęskiego jakoż Go niniejszem mianujemy mieć chcąc; ażeby przez Najprzewielebniejszego Księcia Arcybiskupa lub urząd jego zastępczy na tej Plebanii był osadzonym.

*Uwiedomienie o tej Woli Naszej Najprzewielebniejszego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego lub Urzędu Jego Zastępczego, Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Religijnych zalecamy*¹¹⁵.

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

- patenty na urzędy, np.
W Pałacu Naszym w Warszawie dnia 8 miesiąca grudnia 1808 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

Gdy podług raportu Ministra Policji uczynionego Nam pod dniem 6ym Miesiąca terażniejszego, Franciszek Remus nominowany Dekretem Naszym Burmistrzem do Miasta Więcborga w Departamencie Bydgoskim za

¹¹⁴ W. Chorążyczewski, R. Degen, dz. cyt., s. 141.

¹¹⁵ AGAD, SSKW, sygn. 15, s. 53.

ten Urząd podziękował mianujemy na jego miejsce Burmistrzem do Miasta Więcborga Kajetana Rożyńskiego.

Wyżej mianowany dla którego później nominację szczególną wydać rozkazemy na wskazany sobie Urząd wezwany i w nim instalowany być ma. Dopełnienie niniejszej Naszej Ustawy Ministrom Spraw Wewnętrznych i Policji Księstwa Naszego Warszawskiego zalecamy¹¹⁶

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

– patenty rzemieślnicze, np.

W Pałacu Naszym w Dreźnie dnia 12 miesiąca kwietnia 1808 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

Chcąc okazać Naszą troskliwość o podźwignienie fabryk w Księstwie Naszym Warszawskim i zachęcić wyszczególniającą się zdatność do rękodziel krajowi potrzebnych, postanowiliśmy mianować dobrze Nam zaleconego z swej zdatności Siodlarza Jana Gottfryda Krause Naszym Siodlarzem Nadwornym w Księstwie Warszawskim, jakoż rzeczonoego Jana Gottfryda Krause Naszym Siodlarzem Nadwornym w Księstwie Warszawskim niniejszem mianujemy, chcąc mieć: aby takowego Tytułu z szczególnych względów Naszych mu udzielonego, bez nadwężania jednak praw krajowych z innych Obowiązków swoich wszędzie używał.

Dopełnienie tej Naszej Woli Naszemu Ministrowi Spraw Wewnętrznych zalecamy¹¹⁷.

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

– patenty na pastora, np.

W Pałacu Naszym w Dreźnie dnia 7 miesiąca listopada 1808 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

---

¹¹⁶ Tamże, sygn. 11, nr 569.

¹¹⁷ Tamże, sygn. 15, s. 167.

Wszem wobec i każdemu z osobna wiadomo czyniemy: iż przychyłając się do przełożenia Ministra Naszego Wewnętrznego i Religijnego po dobrowolnem odstąpieniu Pastora Struwe w Grębocinie przy Toruniu w Departamencie Bydgoskim na zawakowany tamże przy Kościele Ewangelicko-Augsburskim Urząd rzeczzonego Pastora prawa Kollacji Naszej, Zaleconego Nam z przymiotów i zdatności P[an]a Pasternaci, tymczasowego pastora i rektora ordynowanego z Płocka mianujemy mieć chcąc, ażeby zwyczajem w Zgromadzeniach tego wyznania używanym, tenże prezentowany, na wspomnianym Urzędzie Pastora był osadzonym.

Niniejszej Woli Naszej ogłoszenie Ministrowi Naszego Wewnętrznemu i Religijnemu polecamy¹¹⁸.

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

c) zalecenia, upoważnienia, np.

W Pałacu Naszym w Warszawie dnia 19 miesiąca listopada 1808 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc. *Na przedstawiony Nam przez Radę Stanu pod dniem 11 terażniejszego miesiąca raport Generała Kosińskiego pod datą z Częstochowy dnia 9 listopada roku bieżącego, w którym tenże Generał donosi o nowych między sobą a Komisarzem Pruskim przy rozmiarze okolicy Buczyny nastąpionych porach potwierdzamy opinią Rady Naszej Stanu, iż najdogodniej będzie gdy Generał Kosiński zostawiając okoliczności wyrażone w powyższym raporcie i im podobne, do ostatecznego między Dworami porozumienia się, powierzoną sobie czynność demarkacyjną dalej prowadzić będzie i zalecamy też Radzie Stanu, aby stosowną do niniejszej Naszej Decyzji przesłała Generałowi Kosińskiemu informację¹¹⁹.*

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

3) dyspensy małżeńskie lub na zarządzanie majątkiem, np.

W Pałacu Naszym w Warszawie dnia 18 miesiąca listopada 1808 roku

¹¹⁸ Tamże, sygn. 15, s. 413.

¹¹⁹ Tamże, sygn. 11, nr 532.

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

Przychylając się do przetożeń podanych Nam przez Naszego Ministra Sprawiedliwości stosownie do Artykułu 145 Kodeksu Cywilnego Napoleona i uważając za ważne powody Nam przedstawione, udzielamy niniejszem Annie Barbarze Thimm we wsi Wildzie Departamencie i Powiecie Poznańskim zamieszkałej, lat 13 miesięcy 11 liczącej, dyspensę co do wieku, chcąc iżby ta od władz właściwych za zdolną do zawarcia małżeńskiego związku uważaną była, skoro to jest z wolą owdowiałej jej Matki.

Dopełnienie niniejszej Naszej Woli Ministrowi Sprawiedliwości Księstwa Naszego Warszawskiego zalecamy¹²⁰.

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

4) akty łaski królewskiej

a) ułaskawienie (ius agratiandi), np

W Pałacu Naszym w Warszawie dnia 21 miesiąca grudnia 1807 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

Chcąc przy początkowem obejmowaniu Rządów nad ludami Księstwa Warszawskiego, Łaski Naszej Królewskiej okazać dowody oświadczamy niniejszem, iż mając sobie od Ministra Naszego Sprawiedliwości podanych więźni końcem zwolnienia lub zupełnego opuszczenia im kar, w nadziei że przez dobre sprawowanie się uczynią na dal życia poprawę; postanowiliśmy przychylić się do przetożeń w tej wierze Nam uczynionych jakoż przychylając się udzielamy Łaskę Naszą Królewską, mocą Nam służącą, dla przedstawionych Nam więźniów Departamentu Bydgoskiego, z których liczby Franciszka Leszczka i współnictwo zabójstwa dwóch ludzi obwinionego, ponieważ nie należał do zabójstwa, lecz tylko dopomagał do pochowania zabitych i zbrodnię tę trzymał w sekrecie, od dalszego więzienia kary uwalniamy Franciszka Leszczka. Niniejszej Woli Naszej ogłoszenie Ministrowi Naszemu Sprawiedliwości polecamy¹²¹.

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

---

¹²⁰ Tamże, sygn. 11, nr 528.

¹²¹ Tamże, sygn. 15, s. 41–42.

b) odpowiedź na memoriał, np.

W Pałacu Naszym w Warszawie dnia 29 miesiąca listopada 1808 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

Przychylając się do prośby Petroneli Zardeckiej wdowy po kapitanie niegdyś wojsk polskich, i przez wzgląd na stan jej wsparcia potrzebujący upoważniamy Naszego Ministra Skarbu Księstwa Warszawskiego ażeby pomienionej wdowie Petroneli Zardeckiej sposobem gratyfikacji, na ten jeden raz wyliczył ze Skarbu publicznego złotych polskich sześćset.

Dopełnienie tej Naszej Woli Naszemu Ministrowi Skarbu Księstwa Warszawskiego zalecamy¹²².

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

c) przywileje

– nadanie tytułu królewskiego, np.

W Pałacu Naszym w Dreźnie dnia 12 miesiąca maja 1812 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

Chcąc nadgrodzić usiłowania P[an]a Samuela Brusckke, który znacznym nakładem dźwignął i znakomicie udoskonalił fabrykę papieru w Jeziernie, niemniej zachęcić go do coraz większych około wzrostu tejże fabryki zabiegów; nadajemy niniejszem wymienionej fabryce tytuł „uprzywilejowanej królewskiej fabryki papieru”, chcąc aby zaszczytu tego z szczególnych Naszych względów sobie udzielonego używała, bez nadwężenia jednak praw krajowych.

Uwiadomienie pomienionego P[an]a Brusckke o tej Naszej Łasce Ministrowi Naszemu Spraw Wewnętrznych polecamy¹²³.

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

– dyplom nobilitacji

– list indygenatu

¹²² Tamże, sygn. 11, nr 550.

¹²³ Tamże, sygn. 20, s. 576–577.

- dyplom na medalion, np.
W Pałacu Naszym w Warszawie dnia 30 miesiąca grudnia 1808 roku

Fryderyk August, z Bożej łaski król saski, książę warszawski etc. etc.

Wszem wobec komu o tem wiedzieć należy, wiadomo czynimy: w celu zadośćuczynienia przyrzeczeniom przez bywszą Komisję Rządzącą, chcąc dać dowód Łaskawości Naszej dla tych którzy na Urzędzie Sędziego Pokoju najszczęśliwszemi w zagodzeniu spraw okazali się, i najwięcej onychże załatwiając spokojność Naszym miłym i wiernym Poddanym wrócili, przeznaczylismy Medalion, który dozwalamy, ażeby mógł być noszony na lewym boku na wstążce niebieskiej, dla pamiątki i jasnego dowodu zastużonego w Departamencie Obywatela na Urzędzie Sędziego Pokoju. Mając Sobie przedstawionem, iż w Departamencie Płockim najwięcej zagodził spraw Urodzony Chelmicki, daliśmy rozkaz Ministrowi Naszemu Sprawiedliwości, żeby przestał ten dowód Łaski Naszej wspomnianemu Urodzonemu Chelmickiemu i chcemy żeby był uważany za ozdobionego tym medalionem, którego napis zaszczyt noszącemu przynosi i Naszej Łaski jest dowodem¹²⁴.

Podpisano Fryderyk August
przez króla minister sekretarz stanu Stanisław Breza

Powyżej zaprezentowano próbki reprezentacyjne dokumentów księcia warszawskiego oraz ich typologię. Ze względu na masowość akt nie przeprowadzono szczegółowej analizy dyplomatycznej wszystkich dokumentów królewskich. Jednak warto zastanowić się nad pewnymi prawidłami lub ich brakiem. Przejdźmy zatem do podsumowania.

Jedynym typem dokumentów, w których zamieszczono inwokację *W imię Pańskie Amen*, są dyplomy nobilitacji. Wystawiono dziewięć dyplomów nobilitacji i nadania herbu z podpisem i pieczęcią księcia warszawskiego:

- w 1810 roku dla W. Putrowa i G. Stremlena¹²⁵,

¹²⁴ Tamże, sygn. 15, s. 511.

¹²⁵ Tamże, sygn. 10, k. 148.

- w lutym 1811 roku dla Detera, Nehringa i Mohldorffa,
- w marcu 1811 roku dla S. Tschepe¹²⁶,
- w czerwcu 1811 roku dla A. Grzędzińskiego¹²⁷, L. Parpart¹²⁸ i J. Kuźnicza¹²⁹.

Kolejna rzecz, która zwraca uwagę, to promulgacja, a właściwie jej brak w większości dokumentów. Formułę *Wszem wobec komu o tem wiedzieć należy, wiadomo czynimy* zawiera uniwersał oraz dyplom na medalion sędziego pokoju. Nieco dziwi fakt umieszczenia tej formuły na patentach na pastora, a pominięcia jej na innych nominacjach na urzędy. Bardziej uroczysta promulgacja występuje na dyplomach nobilitacji *Wiadomo czynimy wszystkim terazniejszemu i przyszłego wieku ludziom*. Promulgacja również stanowiła podkreślenie uroczystości wystawianego dokumentu.

Wyróżnieniem dokumentu było umieszczenie narracji mniej lub bardziej rozbudowanej. Zwraca uwagę rozbudowana narracja na akcie nadania przywileju Towarzystwu Warszawskiemu Przyjaciół Nauk oraz w uniwersale. Bardziej zwięzłą narrację spotkamy na wielu dokumentach królewskich, czasem jest to jedno zdanie. Cechą wspólną wszystkich dokumentów królewskich jest subiektywna narracja, która przechodzi w narrację obiektywną.

Elementem występującym wyjątkowo na pojedynczych dokumentach Fryderyka Augusta jest korroboracja. Na mocy dekretu królewskiego pieczęć gabinetowa miała być przykładana do wszystkich dokumentów królewskich, zatem nie było koniecznym stwierdzanie tego faktu w treści. Jakkolwiek, zamieszczenie tej formuły stanowiło wyróżnienie i podniosłość wystawionego dokumentu. Korroboracja występuje na dyplomach nobilitacji oraz na akcie przystąpienia Fryderyka Augusta do Konfederacji Generalnej. Na jedynym akcie indygenatu, wystawionego dla hrabiego Senfft de Pilsach, widnieje informacja o przywieszeniu pieczęci wielkiej stanu¹³⁰.

Jak zauważono wyżej, dokumenty księcia warszawskiego miały datację przed intytulacją. Stosowano formularz datacji: *w Pałacu Naszym ... dnia miesiąca roku*. Umieszczenie daty na początku dokumentu stanowi element nowoczesny. Znajdziemy jednak dokumenty królewskie, w których datację zamieszczono zwyczajowo na końcu aktu. Poprzez datację: *Dan w Pała-*

¹²⁶ Tamże, sygn. 18, s. 433–435.

¹²⁷ Tamże, sygn. 20, s. 471–473.

¹²⁸ Tamże, sygn. 20, s. 474–476.

¹²⁹ Tamże, sygn. 20, s. 638–641.

¹³⁰ Tamże, sygn. 21, s. 86–88.

cu Naszym w ... dnia miesiąca roku podkreślono uroczystość wystawionego aktu. Tego typu datację znajdziemy na dokumentach z pełnym formularzem, tj. uniwersałach, dyplomach nobilitacji oraz akcie przystąpienia księcia warszawskiego do Konfederacji Generalnej¹³¹.

Wszystkie dokumenty królewskie opatrzone mandatum in privilegio. Ostanie zdanie odnosi się do konkretnego ministra, który ma dopilnować wykonania woli króla. W przypadku dekretów, w znaczeniu węższym, minister sprawiedliwości otrzymywał rozkaz publikacji aktu w Dzienniku Praw.

Przez użycie pełnego lub skróconego formularza dokumentu podkreślano znaczenie i rangę odbiorcy oraz udzielenie łaski królewskiej. Spójrzmy na sytuację nadania przywileju tytułu królewskiego. Fryderyk August wydał dwa tego typu dekrety: dla Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk i fabryki papieru. Do grona uczonych król zwraca się bardzo uroczyście, stosując bardziej rozbudowany formularz, zwłaszcza narrację. W przypadku właściciela fabryki okazaniem łaski jest samo nadanie tytułu, a formularz został skrócony.

Dekretem królewskim z kwietnia 1808 roku postanowiono, że odbiorca dokumentu otrzyma zaledwie kopię urzędową w postaci wypisu z protokołu, bez własnoręcznego podpisu władcy. Jeszcze w marcu 1808 roku Rada Stanu skierowała do Fryderyka Augusta prośbę następującej treści:

(...) dla zachowania dawnych krajowych zwyczajów i za sławnej pamięci JKMcI używanych, dekrety, reskrypty i patenty królewskie, oprócz zachowanego w archiwum oryginału, wydawane były temu, do kogo się ściągają, z własnoręcznym podpisem Najjaśniejszego Pana, co by większą tym aktom nadawało uroczystość i powagę; w patentach zaś chlubniejszą dla otrzymujących je zostawiało pamiątkę¹³².

Choć późniejszy dekret o zadaniach ministra sekretarza stanu sugeruje odrzucenie prośby Rady Stanu, to jednak miały miejsce pewne wyjątki.

Pierwszy taki akt, podpisany 30 kwietnia 1808 roku, wręczony został Towarzystwu Warszawskiemu Przyjaciół Nauk. Na mocy tego dokumentu Towarzystwo uzyskało łaskę króla i stało się Królewskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk. Minister Łubieński na posiedzeniu Towarzystwa przekazał jego członkom *wyrok, dla większej solenności, własną ręką króla podpisany*¹³³. Łaską uprzywilejowanej królewskiej fabryki papieru obdarzona została fabryka

¹³¹ Tamże, sygn. 21, s. 19–20.

¹³² *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1960, s. 181.

¹³³ *Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk 1800–1832*, s. 102.

w Jeziornie dnia 12 maja 1812 roku¹³⁴. Wyżej zwróciłam uwagę, że dokumenty różniły się formularzem. W tym miejscu istotna jest kolejna różnica znaczenia odbiorcy dokumentu królewskiego. Uczeni otrzymali uroczysty przywilej własnoręcznie podpisany przez króla. Właściciel fabryki otrzymał tytuł, ale dokument był kopią urzędową, sporządzoną w kancelarii ministra spraw wewnętrznych.

Wyjątkową była również sytuacja związana ze zwołaniem sejmu i uniwersałami. Łubieński na prośbę księcia warszawskiego nakazał sporządzić z pomocą Skorochoda Majewskiego, dbającego o akta Metryki Koronnej, wypisy z tych akt. Przedmiotem zainteresowania były odezwy do Senatu oraz do stanu rycerskiego z czasów Rzeczypospolitej. Na podstawie wypisów minister sprawiedliwości przygotował odezwy, listy i uniwersały. Intitulacja i promulgacja są zgodne. W drugim dokumencie w narracji władca odwołuje się do aktów prawnych. Jednak w formułach końcowych również dostrzec można zbieżność. Ten krok zyskał królowi pochwały za znajomość *dawnych polskich zwyczajów*¹³⁵. Własnoręcznym podpisem księcia warszawskiego opatrzone zostały także ustawy sejmowe.

Do dokumentów, które odbiorca otrzymywał z własnoręcznym podpisem króla, należały dyplomy nobilitacji oraz list indygenatu. Podpis księcia warszawskiego znalazł się także na akcie przystąpienia do Konfederacji Generalnej.

Król zwracał uwagę na zachowanie zwyczajów polskich w kontaktach ze szlachtą, posłami. W zależności od przedmiotu sprawy czy rangi odbiorcy wystawiano oryginał aktu dla odbiorcy, okazując mu szczególną łaskę królewską i szacunek.

Fryderyk August mógł zalecić wręczenie oryginału dokumentu, co stanowiło ponowne okazanie łaski dla odbiorcy. W przypadku patentów wojskowych król nie składał podpisu. Jednak minister wojny na podstawie dekretu sporządzał stosowny dokument na uroczystym formularzu¹³⁶. Z kolei prezenty duchownych stanowiły kopię wypisu z protokołu stanu, potwierdzoną przez ministra spraw wewnętrznych¹³⁷.

¹³⁴ Tekst cytowany wyżej.

¹³⁵ *Pamiętniki Feliksa hr. Łubieńskiego*, s. 196–198.

¹³⁶ Biblioteka Narodowa, rkps 9601(4)/V, s. 6.

¹³⁷ Ossolineum, rkps 14187/III, s. 89.

ZAKOŃCZENIE

Głównym wyznacznikiem zadań, wykonywanych w Sekretariacie Stanu, były zadania, wynikające z obowiązków ministra sekretarza stanu. Tym obowiązkom podporządkowano system pracy kancelarii. Jakość wykonywanych zadań przy ich nadmiarze pozostawiała czasem wiele do życzenia, ale Sekretariat Stanu stanowił jedyną drogę dla obywateli do skontaktowania się z monarchą.

Gabinet Stanisława Augusta miał wspólne elementy z gabinetem saskim, a Sekretariat Stanu był kancelarią przy saskim królu. Zatem w przypadku tej kancelarii królewskiej możemy spodziewać się raczej kontynuacji wcześniejszych zwyczajów niż wprowadzenia nowej formy akt spraw, charakterystycznej dla XIX wieku. Argumentem przemawiającym za zastosowaniem w Sekretariacie Stanu znanych już rozwiązań jest także fakt, że król saski był niechętny gwałtownym zmianom. Choć w Księstwie Warszawskim wprowadzano nowoczesne rozwiązania ustrojowe i kancelaryjne, to jednak Królestwo Saksonii było w tym okresie bardziej zachowawcze. Fryderyk August ostrożnie podchodził do przeprowadzanych w Księstwie reform i nie zamierzał w krótkim czasie przенosić ich na grunt saski. Jak zresztą napisał biograf saskiego władcy, *pośpiech był rzeczą nieznaną w Saksonii*¹³⁸. Mogło to także powodować sceptyczne podejście do nowoczesnej kancelarii akt spraw. Zatem Sekretariat Stanu został urządzony ogólnie według rozwiązań XVIII-wiecznych, z uwzględnieniem potrzeb kancelarii do spraw Księstwa Warszawskiego.

Unowocześnienie polskiej kancelarii królewskiej, za jaką należy uznać Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, w tym przypadku stanowiły rozbudowane pomoce ewidencyjne. W kancelarii stanisławowskiej dopiero zaczęto wprowadzać dzienniki korespondencyjne ogólne¹³⁹. W Sekretariacie Stanu prowadzono kilka dzienników.

Akt królewski we wszystkich egzemplarzach: oryginał w archiwum, wpis w protokole sekretariatu stanu i kopia urzędowa, czyli wypis z protokołu sekretariatu stanu, powinien zawsze być zgodny co do treści. Według prawa odpowiadał za to minister sekretarza stanu. Niestety, przeglądając protokoły posiedzeń Rady Stanu, dowiadujemy się o uchybieniach w tym zakresie.

---

¹³⁸ J. Willaume, dz. cyt., s. 81.

¹³⁹ W. Rostocki, *Kancelaria i dokumentacja*, s. 104.

Rada Stanu wielokrotnie zwracała się drogą urzędową do Brezy, aby przesłał poprawny wypis dekretu ze względu na błędy w pierwszym dostarczonym egzemplarzu¹⁴⁰. W przypadku, gdy treść dekretu była niejasna, rząd zwracał się z prośbą o dokonanie sprostowania rozkazem królewskim¹⁴¹. Pomyłka, jak dowiadujemy się z odezwy Brezy, czytanej na posiedzeniu Rady, została także dostrzeżona

(...) w dekreście stanowiącym podwyższenie cła inwektowego od fabrykacji z lnu i konopi i gdy NPan w dekreście względem cła omyłkę dostrzeżoną poprawić rozkazał i inny dekret w tej mierze już podpisać raczył, przesyła nowy jego wypis, prosząc o zwrot mylnie wydanego¹⁴².

Zdarzało się również, że sekretarz ekspedycji dopuścił się przeoczenia dokumentu podczas wysyłania poczty. W odezwie do Rady Stanu z lipca 1809 Breza przeprosza za uchybienie kancelarii, która przez pomyłkę nie załączyła w pierwszym liście kopii noty od saskiego ministra spraw zagranicznych¹⁴³. W świetle powyższych informacji, trafną jest uwaga o dekretach, którą w biografii Fryderyka Augusta zamieścił Juliusz Willaume:

Atakowano przede wszystkim (...) dekryty królewskie, którym przypadało w udziale zazwyczaj ogłoszenie ze znacznym opóźnieniem, czyniącym nadchodzące do Warszawy zarządzenia czasem czystym anachronizmem (...). Co więcej, dekryty zawierały niejednokrotnie rozporządzenia tak przeciwne potrzebom chwili albo były tak bałamutnie przez Breżę wystylizowane, że czasem nie można było dopatrzeć się ich właściwego sensu (...)¹⁴⁴.

Sprawne funkcjonowanie kancelarii rozpoznaje się po efektywności wykonywania poruczonych zadań. Istotną rolę odgrywa wiedza, znajomość zasad postępowania administracyjnego i dokładność naczelnika kancelarii, ale także każdego pracownika. Nie ma urzędów działających bez uchybień. Jednak jakość pracy rozpoznaje się także po sprawnej korekcie dostrzeżonych błędów. W Sekretariacie Stanu starano się nanosić poprawki, które sugerowa-

¹⁴⁰ *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. 3, oprac. T. Mencil i M. Kalas, cz. 1, Warszawa 1995, s. 94.

¹⁴¹ Tamże, s. 97.

¹⁴² Tamże, s. 117.

¹⁴³ AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 351, s. 29–31.

¹⁴⁴ J. Willaume, dz. cyt., Poznań 1939, s. 109.

ła Rada Stanu. Różnorodność spraw, załatwianych w jednej kancelarii, oraz skupienie kilku zadań u jednego pracownika czasami przerastała jego możliwości. Zwłaszcza że Breza w opinii współczesnych bardziej sprawiał wrażenie dworaka niż wybitnego administratora¹⁴⁵.

Powróćmy jeszcze do wspomnianej Rady Stanu i protokołów z jej posiedzeń. W dekretach z dnia 24 grudnia 1807 roku oraz 19 września 1810, dotyczących organizacji rządu, Fryderyk August usankcjonował prawnie przewodniczenie posiedzeniom Rady¹⁴⁶. Zdarzało się, że podczas pobytu w Warszawie król korzystał z przysługującego mu prawa i uczestniczył w sesji rządu warszawskiego. W tych wyjątkowych sytuacjach do zadań ministra sekretarza stanu należało także sporządzenie protokołu z sesji Rady Stanu oraz przekazanie go do wpisania do księgi protokołu¹⁴⁷. Minister sekretarz stanu zobowiązany był także informować prezesa Rady Stanu o podróżach króla, w celu umożliwienia przepływu korespondencji urzędowej¹⁴⁸.

Inną kategorię doraźnych kompetencji ministra sekretarza stanu z rozkazu króla stanowiło sporządzanie raportów czy projektów oraz paszportów. Przykładem jest paszport, umożliwiający przewiezienie kosztowności króla pruskiego przez Księstwo Warszawskie bez opłacania cła. Breza przygotował go na podstawie decyzji króla z dnia 13 czerwca 1812 roku¹⁴⁹.

Bibliografia

- Chorążyczewski W., *Nowożytny dokument królewski. Możliwości badawcze*, [w:] *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem*, pod red. W. Chorążyczewskiego i W. Krawczuka, Toruń 2003.
- Chorążyczewski W., Degen R., *Kancelarie „władców” polskich XIX i XX wieku. Rekonesans badawczy*, [w:] *Bellicum Diplomaticum II Thorunense*, pod red. W. Chorążyczewskiego i J. Tandeckiego, Toruń 2007.
- Grygier T., *H. O. Meisner, Urkunden Und Aktenlehre der Neuzeit, Leipzig 1952*, „Archeion”, t. 25, 1956.
- Hahlweg W., *Die Grundzuge der Verfassung des Sächsischen Geheimen Kabinetts 1763–1831*, „Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft”, Bd 103, 1943.

---

¹⁴⁵ Tamże, s. 79.

¹⁴⁶ Dekret o organizacji Rady Stanu, s. 65–66. Por.: Dekret o organizacji ministerstw, s. 77–78.

¹⁴⁷ *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1960, s. 83.

¹⁴⁸ AGAD, RS i RM KW, seria II, sygn. 351, s. 17.

¹⁴⁹ AGAD, SSKW, sygn. 20, s. 634–635.

- Historia ustroju i prawa w Polsce 1772/1795–1918. Wybór źródeł*, oprac. M. Kallas i M. Krzymkowski, Warszawa 2006.
- Kallas M., *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, Toruń 1970.
- Konarski K., *Archiwum Akt Dawnych w Warszawie*, [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł*, t. 2, Warszawa 1956.
- Krzywkowski M., *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004.
- Meisner H. O., *Aktenkunde*, Berlin 1935.
- Palkij H., *Kancelaria królewska w systemie politycznym Rzeczypospolitej. Problem analizy źródeł masowych*, [w:] *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem*, pod red. W. Chorążyczewskiego i W. Krawczuka, Toruń 2003.
- Pamiętniki Feliksa hr. Lubińskiego ministra sprawiedliwości*, oprac. W. Chomentowski, Warszawa 1890.
- Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. 1, oprac. B. Pawłowski, cz. 1, Toruń 1960.
- Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. 2, oprac. B. Pawłowski i T. Mencel, cz. 2, Toruń 1968.
- Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. 3, oprac. T. Mencel i M. Kallas, cz. 1, Warszawa 1995.
- Rostocki W., *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867 r.)*, Warszawa 1964.
- Rostocki W., *Z badań porównawczych nad ustrojem administracyjnym Księstwa Warszawskiego i Francji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 13, 1961.
- Rymszyzna M., *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962.
- Szawłowski R., *Najwyższe Państwowe Organy Kontroli w Polsce w XIX wieku*, Warszawa 1999.
- Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk 1800–1832*, Księga II: *Czasy Księstwa Warszawskiego 1807–1815*, oprac. A. Kraushar, t. 1, Warszawa 1902.
- Volumina Legum: Prawa, konstytucje i przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego i wszystkich prowincji należących*, t. IX, Kraków 1889.
- Willlaume J., *Fryderyk August jako książe warszawski*, Poznań 1939.

S u m m a r y

Secretariat of State of the Duchy of Warsaw (1807–1813)

The office of the Duchy of Warsaw Minister Secretary of State was created pursuant to the adoption of 1807 Basic Law. The Secretariat of State for the Duchy of Warsaw was an auxiliary apparatus for the minister State Secretary, with its main office located in Dresden, in consequence to the duties of the service. Thus, the office oper-

ated between 1807 and 1813. The responsibilities of the minister determined all the most important duties of the Secretariat of State. The system by which the administrative office had functioned was subordinate to those responsibilities. The quality of work, given the overload of assignments, had, at times, left much to be desired. However, The State Secretary Office was the only way, the citizens were able to contact the monarchy. The so-called HRH Cabinet of Stanislaw August was similar to the Saxon Cabinet, and the Secretariat of State served as the chancellery of the Saxon king. Therefore, in the case of this particular Royal Chancery, we can expect the pre-existing order to be upheld rather than introduction of the new filing system, which is characteristic for the 19th century.

The most important argument for applying the well-proven solutions in the Secretariat of State, was the fact, that the Saxon king was adverse to dramatic change.

In spite of the fact that the Duchy of Warsaw had been introduced to modern political regime and way of operating the chancery, the Kingdom of Saxony was more conservative at the time. Fryderyk August was very cautious about the Duchy being reformed and he didn't intend to introduce the same kind of changes to the Saxon state. This could also be the reason for his being skeptical about the modern approach to case filing. With regard to that, the solutions used to organise the secretariat of State were similar to the ones popular in the 18th century, modified, in order to cater to the needs of the affairs of the Duchy of Warsaw. Polish royal chancellery, which the Secretariat of State of the Duchy of Warsaw should be considered, was modernized by well-developed reference tools. General lodgement records were only just being brought on into Stanisław's chancellery.

Content of any copy of a given Royal Act, that is, the original document in the archives, as well as official copy – in other words – excerpt from the registry of the secretariat of state, should be consistent.

According to the law, this was the responsibility of the Minister Secretary of State. Alas, many shortcomings have been discovered in that regard, while browsing the Council of State memorandums.